

MATERIAŁY
XIV MIĘDZYNARODOWEJ NAUKOWI-
PRAKTYCZNEJ KONFERENCJI

KLUCZOWE ASPEKTY NAUKOWEJ
DZIAŁALNOŚCI - 2018

07 -15 stycznia 2018 roku

Volume 8

Przemysł
Nauka i studia
2018

Adres wydawcy i redakcji:

37-700 Przemyśl ,
ul. Łukasieńskiego 7

Materialy XIV Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji ,
«Kluczowe aspekty naukowej działalności - 2018» , Volume 8 Przemyśl:
Nauka i studia -92 s.

Zespół redakcyjny:

dr hab. Jerzy Ciborowski (redaktor prowadzący),

mgr inż. Dorota

Michałowska, mgr inż. Elżbieta Zawadzki,

Andrzej Smoluk, Mieczysław

Luty, mgr inż. Andrzej Leśniak,

Katarzyna Szuszkiewicz.

**Materialy XIV Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji ,
«Kluczowe aspekty naukowej działalności - 2018» , 07 -15 stycznia 2018
roku po sekcjach:**

e-mail: praha@rusnauka.com

Cena 54,90 zł (w tym VAT 23%)

ISBN 978-966-8736-05-6

© Kolektyw autorów , 2018

© Nauka i studia, 2018

FILOZOFIA

Socjalna filozofia

проф. Данильян О.Г., проф. Дзьобань О.П.

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків (Україна)*

РОЛЬ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ У СТАНОВЛЕННІ ПРАВОВОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

У Конституції України проголошено мету формування демократичної, соціальної, правової держави. Іншими словами, передбачається створення правового суспільства, якому притаманні: політичний плюралізм, поділ влади, визнання вищою цінністю людини, а також її прав і свобод. Успішне становлення правового суспільства неможливе без створення реальних умов для цього процесу. До таких умов належать: досягнення високого рівня політичної та правової свідомості громадян; гуманізація людських стосунків; створення і розвиток альтернативних державі суспільних структур, що сприяють розширенню сфери прямої демократії; проведення правової реформи з метою створення єдиного, внутрішньо несуперечливого законодавства та ін. Важливу роль у становленні правового суспільства відіграють також підготовка висококваліфікованих юридичних кадрів та розвиток юридичної науки.

Мета виправдання права та особливості сучасного суспільства зумовлюють зміст юридичної освіти. Оскільки правова реальність перебуває у стані постійного становлення за активної участі суб'єкта права, а також враховуючи підвищену значущість творчого елемента правосвідомості громадян у перехідному суспільстві, правова освіта має бути націлена на засвоєння тих надпозитивних підстав, які спрямовують правотворення і правореалізацію. Акцент у юридичній освіті має бути зміщений на принципи права, які формують світоглядні витоки в праві, визначаючи всі подальші етапи його руху і, врешті решт, ступінь його ефективності.

Таким чином, мета побудови правового суспільства ставить перед юридичною освітою завдання виправдання права, інтегрування до його змісту

новітніх тенденцій сучасного світу з одночасним збереженням правової традиції українського народу. Відзначаючи велике значення останньої для сучасних державотворчих процесів, деякі сучасні дослідники акцентують увагу на тому, що ціннісним стрижнем об'єднання українського народу має стати національна ідея, виплекана традицією.

Наступний важливий чинник розвитку правового суспільства в Україні – стан розвитку юридичної науки, ступінь залучення вчених-юристів до розроблення проектів нормативно-правових актів та вдосконалення їхнього змісту, характер участі науковців у позитивному оформленні суспільного ідеалу. По-перше, важливість розвитку правової науки для державотворчих процесів обумовлена її зв'язком з правовою освітою. Сучасна модель правової освіти передбачає керівну роль правової доктрини у формуванні мети, цілей і змісту правового виховання. Переорієнтація правового виховання на досягнення глибинної сутності правових явищ актуалізує як спосіб обґрунтування права некласичне природно-правове мислення у вигляді сучасних теорій справедливості. Водночас в умовах зміцнення позицій школи природного права в середовищі вітчизняних юристів багатьом пересічним громадянам важко уявити існування права «до» моменту його офіційного визнання державою. Отже, проблемою залишається втілення природно-правових принципів у позитивному праві. Законодавство буде здатне ефективно здійснювати регулювання суспільних відносин, а отже, виправдовуватиме покладені на нього суспільні очікування, якщо воно характеризується високою якістю законів, системністю та узгодженістю з міжнародними правовими стандартами, демократичною і гуманістичною спрямованістю.

У сучасній Україні, на превеликий жаль, у законодавчій сфері існує чимало невирішених питань, зокрема неузгодженість між різними законодавчими актами, їхня неефективність, нестабільність чинного законодавства. Як зауважує В. Тацій, результатом бурхливої законотворчості перших років незалежності нашої держави став значний масив нормативно-правових актів, прийняття яких часто відбувалося за умов недостатньої концептуальної визначеності та соціальної обґрунтованості, супроводжувалося поспішністю, що аж ніяк не сприяло юридичній якості законодавства, його узгодженості та системності, а тому й високій ефективності правового регулювання. Так, за оцінками експертів, за період незалежності України було ухвалено близько 3 тис. законів, причому

більшість з них — це закони про внесення змін до вже ухвалених законів. Зрозуміло, що останнє якраз і свідчить про низьку стабільність законодавства. Безперечно, спосіб «спроб та помилок» у такій відповідальній галузі, як законотворча робота, є абсолютно неприпустимим, бо занадто дорого коштує для суспільства та держави. Тому значення юридичної науки для державотворення та становлення правового суспільства зумовлене, крім іншого, необхідністю наукового обґрунтування законодавчих приписів.

І нарешті, заслуговує на увагу методологічна функція юридичної науки. Адже в умовах переходу до нових соціальних ідеалів офіційна стратегія влади на розбудову правової держави ставить низку проблем, ефективне розв'язання яких безпосередньо залежить від методологічного стану вітчизняної юридичної науки. Існує необхідність у завершенні переходу наукових досліджень на сучасні методологічні орієнтири. На думку П. Рабіновича, такі тенденції у зміні об'єкта і предмета загальнотеоретичного правознавства, як антропологізація, глобалізація і деформалізація, зумовили відповідні зрушення у методології юридичних досліджень, а саме її фундаменталізацію та плюралізацію філософсько-правових підходів і концепцій. Однак, на жаль, у багатьох дослідженнях зберігається звична марксистська парадигма тлумачення правової дійсності. Хоча така настанова і поєднується з визнанням необхідності змін, але в межах старого стилю мислення. Як наслідок з'являються такі приклади нового мислення, як правова держава, що характеризується верховенством закону замість верховенства права. Водночас можна зазначити і позитивні тенденції, які полягають у тому, що сьогодні спостерігається об'єктивний процес наукової критики та оцінювання різних шкіл і напрямів правознавства на засадах плюралістичного підходу і саме на такому методологічному фундаменті, що зумовлює інтеграцію юридичних знань.

Filozofia kultury

Корганова С.С., к.ф.н., доцент

ЮКГУ им. М. Ауэзова

Султанова В.И., ассоциированный профессор

ЮКПУ

ВОПРОСЫ ДУХОВНОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ И ТОЛЕРАНТНОСТИ В КАЗАХСТАНСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Двадцать семь лет Независимости Республики Казахстан – это неотъемлемая часть многовековой героической истории казахстанского народа. Вся история нашего народа, от начала времен живущего в сердцевидах землях степной Евразии, являющейся перекрестком цивилизации и ставшей колыбелью для многих народов, – это история, преисполненная нескончаемой борьбы за сохранение нации и государства. Исторические уроки пути, ясно указали нам, что основа благополучия – в единстве народа. За годы независимости Казахстан вошел в число 50 самых конкурентоспособных стран мира, досрочно реализовав Стратегию-2030, начал осуществление пяти институциональных реформ и Плана нации. За эти годы страна превратилась в одно из ключевых государств Евразии, чье мнение имеет солидный вес в мировой политике. Сегодня у Казахстана большой авторитет на международной арене, страна является членом 70 международных организаций. А в 2018 году наша республика будет председательствовать в Совете безопасности ООН.

Независимость – это прежде всего и экономическая состоятельность страны. За период становления молодой республики в десятки раз выросли доходы граждан, увеличилась продолжительность жизни населения до 72 лет, повысился уровень рождаемости. Объем ВВП на душу населения возрос более чем в 40 раз, во столько же увеличился объем инвестиций в основной капитал. С обретением независимости Казахстана мы получили исторический шанс вместе строить свою страну. Благодаря единству, сплоченности и твердости духа мы добились экономического развития, гражданского согласия. Все это – результат совместного труда. Доктрина национального единства Казахстана (ДНЕК),

внесенная Советом Ассамблеи народа Казахстана, была одобрена Президентом РК- Председателем АНК Н.А.Назарбаевым в 2010(апрель) году. Она определила новые цели и задачи национальной этнополитики. По словам Н.А.Назарбаева, «это целостная программа действий по всему комплексу межэтнических и межконфессиональных отношений и нацелена стать «настоющей книгой» каждого казахстанского политика, руководством действий для каждого депутата, управленца, ученого и журналиста»[1.С.238-239]. В Доктрине было подчеркнуто, что «главная идея Доктрины- укрепление Независимости. А это возможно только при единстве всего народа Казахстана. Казахстан вышел на качественно новый этап государственного строительства, переход к которому определен Пятью институциональными реформами, выдвинутыми Главой нашего государства. Базовым вектором Плана нации стала общенациональная патриотическая идея «Мәңгілік Ел», суть которой – в формировании Нации Единого Будущего для успешного вхождения Казахстана в число 30 наиболее развитых государств мира. В своей статье «План нации- путь к казахстанской мечте»,- Глава государства указывает на то, что «наш путь- это путь единства и последовательного формирования нации на основе гражданской идентичности». В статье указаны две основы развития, которые станут последовательно укреплять Нацию Единого Будущего. Эти две доминанты Плана нации Глава государства определил так: Во-первых, это Ассамблея народа Казахстана. Ее миссия-это дорога, которая ведет нас к нерушимости межэтнического мира и согласия. Во-вторых, мы обрели общенациональную идею «Мәңгілік Ел», которые «открывают путь к достижению нашей казахстанской мечты- стать одной из тридцати наций-лидеров XXI века»[2.С.5].

Вопросы духовной модернизации и формирования толерантного отношения друг к другу различных этнических групп стоят во главе угла казахстанской этнополитики. Народ Казахстана, который состоит из 140 этносов и этнических групп, всецело поддерживает идею Президента страны о необходимости проекта «Духовные святыни Казахстана», или как говорят ученые, «сакральную географию» Казахстана. У каждого народа, у каждой цивилизации есть святыне места, которые носят общенациональный характер, которые известны каждому представителю этого народа. Это одно из оснований духовной традиции. Для Казахстана это особенно важно. Казахстан- огромная по территории страна с богатой духовной историей. Иногда наши размеры играли

разную роль в истории. Но никогда в народе не прерывалась связь в этом духовном географическом поясе. Необходимость духовной модернизации Казахстана диктуется колоссальным дефицитом гуманизма и девальвацией общечеловеческих ценностей, которые сегодня сложились в мире. Как никогда важно уберечь сознание наших граждан от негативных тенденций глобализма. И здесь основной упор делается на человеческий фактор – интеллектуально-духовный потенциал, патриотизм и высокую ответственность граждан, сплоченность и единство нации, идущей к новым целям поступательным, эволюционным путем.

Казахстанское общество сегодня характеризуется как динамичная, изменяющаяся и развивающаяся общество. Развитие общества идет по пути модернизации. Теории модернизации оперируют термином «модернизация» (от фр. *moderne*- современный, новейший), описывающим усилия слаборазвитых обществ, направленные на то, чтобы догнать ведущие, наиболее развитые страны, которые существуют с ними в одном историческом времени, в рамках единого глобального общества. По словам Н.А.Назарбаева:«на модернизацию общественного сознания средств бюджета не нужно. Комплексным планом приватизации на 2016–2020 годы предусмотрена реализация 780 организаций, в том числе 64 наиболее крупных компаний государственной собственности, Фонд национального благосостояния «Самрук-Казына», акционерное общество «Байтерек» и акционерное общество «КазАгро», 171 дочерних и зависимых организаций, входящих в состав акционерного общества «Фонд национального благосостояния», «Самрук-Казына» а также 545 организаций, передаваемых в конкурентную среду в результате приватизации, государственно-частного партнерства, ликвидации. Относительно духовно-культурной сферы пока этого не скажешь. Речь, конечно же, не идет о том, чтобы эту сферу полностью отдать на откуп рынку. Главная цель – на основе взаимодействия государства и гражданского общества возродить духовность в целом»[3].

Глава государства Н.А.Назарбаев в своей статье «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» в числе основных направлений общественного сознания выделил- сохранение национальной идентичности. Он подчеркнул, что «наши национальные традиции и обычаи, язык и музыка, литература и свадебные обряды,-одним словом, национальный дух, должны вечно оставаться с нами.»[4].

Как показывает практика, во многих странах мира признают, что в свете новых вызовов и угроз политику толерантности и недискриминации можно назвать ключевым аспектом успешного развития. Терпимость, взаимопонимание и взаимоуважение, поиск компромиссов, мир и согласие-основные идеи, утверждающиеся как мировоззренческие идеалы и как нормы повседневной жизни в казахстанском обществе. Приверженность к этим общечеловеческим ценностям позволяет избегать потрясений и резких поворотов, осуществлять взвешенный, и реалистический курс на постепенное и последовательное либеральное реформирование экономики, демократизацию общества. Н.А.Назарбаев поручил Правительству разработать Стратегический план развития до 2025 года по Третьей модернизации страны под названием «Национальная технологическая инициатива Казахстана». У нас нет другого выбора, кроме как достойно принять вызов времени и решить задачи по дальнейшей модернизации страны. Я верю, что наш великий народ всецело воспользуется уникальным историческим шансом, отметил Елбасы [5]. Проследившая историю зарождения идеи «Мәңгілік Ел» хотелось бы еще и еще раз обратиться к трудам Главы государства. Эти ценности взяты не из заоблачных теорий. Н.А.Назарбаев в своем труде «В потоке истории» писал, что: «нужно быть малообразованным человеком, чтобы не знать, хотя бы на уровне общих сведений, что казахская земля была территорией колоссальных культурных новаций европейского масштаба – от военных технологий до способов конструирования жилья, разведения скота, от уникальных технологий в металлургии до выдающихся памятников литературного творчества. Все это не могло состояться без многообразных и длительных контактов с самыми разными народами и цивилизациями. Здесь на пыльных дорогах Казахстана уходили в вечность даже не подозревая об этом, мистики школы Яссауи; рыжебородые персидские купцы, торившие путь не только товаром, но и непревзойденной по изысканности любовной лирике Саади и Руми; воины грозного Чингизхана и администраторы Поднебесной империи. Культура казахской степи представляет собой сложнейшее и многоуровневое явление с глубокой исторической традицией[6].

На сегодня в Южно Казахстанской области успешно функционируют 20 этнокультурных объединений. В РК зарегистрировано- 17 конфессий и 3.088 религиозных объединений. При всех различиях в национальности,

вероисповедании, политических пристрастиях граждане Казахстана едины во мнении, что духовность, нравственность, культура, уважение к законам- это основа динамичного развития общества. Толерантность-это терпимость к чуждым мнениям, верованиям, поведению, это готовность принимать поведение и убеждения, которые отличаются от наших собственных, если даже мы не соглашаемся с ними. В демократическом обществе толерантность считается нормой гражданского общества. Она закрепляет право людей быть различными, обеспечивает нормальное существование различных конфессий, культур и традиций, политических, социальных и этнических групп. Толерантность понимается как готовность к бесконфликтному воздействию с людьми, различающимися по языку, верованию, культуре и внешнему облику. Ведь в настоящее время толерантность является актуальнейшей проблемой как глобального, так и национального масштаба. В глобальном масштабе толерантность - это стремление к общечеловеческим ценностям, готовность человека совместном поиском достижения согласия ненасильственными способами и методами.

По данным экспертов, 94% опрошенных считают, что идея «Мәңгілік Ел»-позволит мобилизовать общественный потенциал в достижении целей экономического роста на основе инноваций и индустриализации. Примечательно, что 92% опрошенных респондентов убеждены, что идея «Мәңгілік Ел»-станет духовным фундаментом Независимости страны на основе общности истории, культуры, языка. Поэтому своевременно в сфере культуры намечены ряд мер по дальнейшему стимулированию создания новой качественной культурной продукции. А также разработка Концепции культурной политики, формирование узнаваемого культурного бренда Казахстана в мировом сообществе. По данным социологических исследований в городах Алматы, Астаны и 14 областях Казахстана, на вопрос: Какие вопросы будет решать Ассамблея народа Казахстана в будущем? Из числа респондентов в 2013г.-51,0%, 2014году-52,8%, 2015 году-68,8% отметили пункт-национального единства и общественного согласия. В 2015 году роль АНК от 5-10 бальной шкале позитивно отметили- 95,3 респондентов. А в 2014 году этот показатель составил-77,2% [7].

Как показывают данные опроса общественного мнения, на вопрос: «выполнение каких условий, на Ваш взгляд будет способствовать успешной

реализации программных действий, озвученных в Послании? 90%- отметили, гражданский мир и согласие в стране; 96%-отметили сильную социальную политику; 98%- всестороннюю поддержку предпринимательства»[8]. Реализация масштабного проекта АНК «Большая страна – большая семья», инициированного Президентом страны в Плане нации «100 конкретных шагов», направлена прежде всего на укрепление казахстанской идентичности и создание условий для формирования целостной гражданской общности. В патриотическом акте «Мәңгілік Ел» большое внимание уделяется высокой духовности: «единство гражданских и духовных ценностей позволило нам найти свой собственный путь и гордо заявить о себе всему миру» [9].

Таким образом, духовная модернизация и идея «Мәңгілік ел» являются консолидирующим фактором для духовной модернизации всего казахстанского народа. Сегодня речь идет о согласии, основанном на сохранении различий и, следовательно, на внутренних механизмах взаимопонимания, взаимопризнания, толерантности, уважительности. Для укрепления потенциала межэтнического согласия следует осуществлять ряд мер. Прежде всего, необходимо развивать в казахстанском обществе гражданскую идентичность, толерантность через систему образования и воспитания, корректное освещение темы межэтнических отношений в СМИ, повышение правовой культуры широких слоев населения. Для полиэтничного, поликонфессионального и поликультурного Казахстана межэтническое, межконфессиональное и межкультурное взаимодействие является важнейшей ценностью, обогащающей спектр возможностей для развития страны и укрепления единства народа Казахстана.

Литература:

1. Послание Президента РК Н.А.Назарбаева. Национальная идея, Стратегия «Казахстан-2050»./ Этнополитический словарь. Астана, 2014г.
2. На основе гражданской идентичности. // Казправда,7января,2016 года. С. 5.
3. Н.А.Назарбаев «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность». Послание Президента РК народу Казахстана от

- января 2017 года. (<https://ru.sputniknews.kz/politics/20170417/2034564/duhovnoe-vozhrozhdenie-prioritet-tretej-modernizacii-kazahstana.html>)
4. Н.А.Назарбаев. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания.// Казправда, 13 апреля 2017 года. С.1-2.
 5. Патриотический акт «Мәңгілік Ел». // <http://assembly.kz/ru/news/patrioticheskiy-akt-mangilikel>.
 6. Н.А.Назарбаев. В Потоке истории.- Алматы, 2003.С.20
 7. Н.А.Назарбаев. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность». Послание Президента РК народу Казахстана от 31 января 2017 года.
 8. А.Садуақасова. Қазақстандық бірігейлік пен бірлікті нығайтудағы Қазақстан халқы Ассамблеясының рөлі.// Қоғам және Дәуір. №2(50)2016.С.78.
 9. 50 шагов к достижению целей «Казахстан-2050».//Казправда,25 января 2014 года

Filozofia religii

Купешов К.У.

исламтанушы

Шәкизада С.Б.

Нұр-Мұбарак ЕИМУ магистранты

ИСЛАМДАҒЫ ТАБАРРУК ПЕН ҚАЗАҚ САЛТ-ДӘСТҮРІНДЕГІ ТӘБӘРІК ҰҒЫМДАРЫНЫҢ АРАҚАТЫНАСЫ

Қазақ салт-дәстүріндегі тәбәрік түсінігі исламдағы табаррук ұғымымен мағыналас па, әлде басқа ұғымды білдіре ме? Қазақ әдеби тілінің сөздігіне үңілсек, тәбәрік, тәбәріктей, тәбәріктік деген сөздерді байқаймыз.

Мәселен, тәбәрік сөзінің бірінші мағынасы: «Құранның бір аяты. Сәлделі имам көзін сүзіп, тәбәрікті созып, Бұхар мақамын күңіренгенді екен». Екінші мағынасы: «Өлген кісінің құдайысынан алған зат, киім, бұйым. Қандай сый тартсам екен, аға саған, (Білмеймін жараса ма, жараспай ма?!) Ешбір сый таба алмасам, аға саған Аппақ тонын-атамның тәбәрігін, Жүзге кел деп арқаңа жаба салам. Мәйітті жерлегеннен кейін молда құран оқиды. Жақсы келген адамның қазасында бейіт басында тәбәрік ретінде жыртыс таратылады» десе, үшінші мағынасы: «Олжа, үлес, сыйлық. Қыз бұйымы – жігітке тәбәрік. Сіздей адам енді бізге кезіге ме, жоқ па? Тәбәрік алып қалайың».

Тәбәріктей: «Тәбәрік тәрізді, қасиетті» деген мағыналарды білдіреді. Ардагер ағалардың қасиетті қаны сіңген мына қамалдың әр сүйем жері, әр уыс топырағы, әрбір тасы маған қасиетті тәбәріктей көрінеді. Тәбәріктей сақтап жүрген үнді соңы еді.

Тәбәріктік: «Тәбәрік боларлық». Түнекеңнің дүние салуын ақ сапар, армансыз сапар десті. Біреулер бұл қазаны тойға теңеп, «Түнекеңнің жасына жетсек арман бар ма?» деп, тәбәріктік жыртыс дәметіп жатты[1, 14/46-б.].

Қазақ халқының дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары атты еңбекте Жетісу қазақтарының салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары турасында былай айтылады: «Қарастырылып отырған өңірдің жасы келген адамды жерлеу ғұрпында дәстүрлі

шашу рәсімі кездеседі. Яғни, марқұмды ауладан шығарған кезде оған тиындар шашатын болған. Тиындармен қатар шашудың құрамына бауырсақтар, кәмпиттер сирек те болса жиналған қауымға мата кесінділерін шашатын болған. Жиналғандар, ол адамның шарапаты тиеді деген наныммен, «шашуды» тезірек жинап алуға тырысады. Жерлеуден тиген маталар (жыртыс) немесе ақшалар қазақтарда тәбәрік деп аталады»[2, 1/192-б.]. Жерлеуге қатысты: «Бұл сәтте бүкіл қатысушыларға жыртыс (бет орамал, мата) таратылады. Бұл тәбәрік деп аталады. Кейде зират басында қабір қазушы адамдарға жұмысы үшін жейде немесе ақшалай (марқұмның отбасының жағдайына қарай) беріледі[1, 1/193-б.].

Енді Оңтүстік Қазақстан қазақтарының жерлеуге байланысты әдет-ғұрыптары мен ырымдарында былай баяндалады: «Шілдеханада» үлкен кісі болса, ауыл адамдары теріс шақырылады. Шарифат айтып сол үйде отыру керек, оның мәні үй иелерін жақын туыстарына жалғыз тастап кетпеу керек. Облыстың батыс бөлігінде «кеңестен» кейін жыртыс таратылады. Келген адамдардың барлығына матадан жыртыс береді. Қазіргі кезде оны «тәбәрік» дейді. 80-90 жасқа келіп қайтқан адамдардың жасын берсін деп тәбәрікті ырыммен алады[1, 1/220-б.].

Егерде жас бала өлсе – шейіт кетті дейді. Ал кәрі кетсе – той деген ұғым қалыптасқан. Жастың асынан дәм татпайды, айнала жас адамның қаны деп, ал даярланған орамал, мата бөліктерін «тәбәрік, осы кісінің жасына жеткізсін» деп ырым етіп, алып кетеді. Сонымен бірге тәбәрік ретінде әжей қайтыс болған жағдайда, оның білезік, сырға, сақина, киімдерін бөліп алады[1, 1/223-б.].

Біреу ойын-тойда бәйге, жүлде алса немесе құдалық салт-дәстүрде кәде алса одан жанындағыларға үлес беруі керек. Мұндайда жұрт одан «тәбәрік бер» деп сұрап алады. Олжалы адам әдет бойынша тәбәрік беруге міндетті, бермеуі ұят, сараңдық, дәстүр сыйламағандық болып есептеледі[3, 46-б.].

Халыққа сыйлы, жасы келген адам дүниеден озғанда оның жеке заты, киімі тәбәрік ретінде таратылады. «Теберік болсын, бізге де бірдеме бер» (Бауыржан Момышұлы)[4, 295-б.].

Қазақ салтында, көп жасап, немере-шөбере көрген қадірлі, инабатты кісілер қайтыс болса, қабір басында түрлі кездемелерден жыртыс жыртып, жерлеуге барған адамдарға үлестіреді. Міне, бұл «тәбәрік беру» делінеді. (Бұл салт кей жерде «өңір тарату», кей жерде «бедян тарату» деп аталады).

Жоғарыдағылардан тыс, сыйлы, қадірлі қарт адамдардың қабірі басына жауып барған киіз, кілем тектес заттарын «жасына келеміз, қасиеті дариды» деп жерлеуге барған адамдар кесіп-кесіп, паршалап бөліп, талап алады. Бұл «телім алу» деп аталады. Егер мұндай жағдайда, белгілі себеппен қабір басына бара алмай қалған адамдар марқұмның үйіндегі киім-кешегінен «телім» және «тәбәрік» сұрап алады[5, 546-б.].

Қандай да бір қазақ ойынының немесе жарыстарының жүлдегері алған сыйын бөліседі. Осы бөліп алған зат «тәбәрік» деп есептеледі Жасы жүзге келіп немесе жүзге жақындап өлген қарттардың тірі кездерінде тұтынған заттарын тәбәрік деп бөлісіп алады. Ол бізге де жұғысты болсын немесе сондай жасқа жете берейік деген тілекті білдіреді. Ондай үлкен кісілердің өмірлерінде тұтынған заттарын өзара бөлісіп алады. Тәбәрікке әжелердің жиған зергерлік бұйымдары, киген киімдері, сандығына салып сақтаған заттары, қарт аталардың қамшылары, ер тоқымдары, бас киімдері мен киген киімдері және жеке тұтынған заттары жатады[6, 102-б.].

Енді осы аталмыш іс-әрекеттер ислам шарифаты бойынша қалай қарастырылады? Діннің негіздеріне қайшы емес пе деген сауалға келсек, дүниеден өткен кісінің артынан жыртыс, тәбәрік, киім тарату қазақ халқының салт-дәстүріне сіңісіп кеткен үрдістер. Мұның бәрін мұсылман халқымыздың қайтқан кісінің атынан садақа беру ниетімен жасайтындығы белгілі. Ислам діні бойынша, дүние салған кісінің атынан садақа беруге болады және оның сауабы өліге тиеді деп есептеледі. Бір күні пайғамбарымызға (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын!) бір кісі келіп: «Менің әкем қайтыс болды. Артында дүниесі қалды. Артында қалған дүниесін (пәлен жерге берілсін) деп өсиет етпеді. Егер мен оның орнына садақа берсем, күнәлары кешіріле ме?» деп сұрайды. Сонда пайғамбарымыз (с.а.с.): «Иә» деп жауап қатады (Муслим, «Сахих»). Осы хадисте садақаның дүниеден өткен кісіге арналып жасалғанда сауабының оған жететіндігі айтылған. Ахмад ибн Ханбал бұл жайында: «Бағышталып жасалған барлық жақсылықтың сауабы өліге тиеді. Өйткені ол жайында хадистер бар» деген (Сайд Сабиқ, «Фикһус-сунна»).

Фикһ ғалымдар садақа сауабының өліге тиетіндігін айтқан. Сондықтан жыртыс, тәбәрік, киім таратудың бәрі садақа ниетімен жасалғанда, сауабы өліге тиеді. Яғни бұл амалдар садақа ниетімен жасалуы қажет. Осындай ниетпен жасалғанда шарифатқа ешқандай қайшылығы жоқ, қайта керісінше, құп көрінеді.

Бірақ, бұл амалдар шамасы келмейтін адамдарға жүктелмейді. Яғни шамасы келетін адамдар ғана жасауына болады, ал шамасы жетпейтіндерді дініміз бұған мәжбүрлемейді[7, 131, 132, 133-б.].

Жалпы дінімізде табаррук – бір нәрсе арқылы береке тілеу, құт күту деген мағынаны білдіреді. Пайғамбарымыздың шаш сақалын себепкер етіп жаратқаннан жеңіс тілеу, яки, ауруға шипа тілеу немесе шапанын себепкер етіп ауруларға дауа сұрау сахабаларымыздың заманында бар болатын[8, 202-203-б.]. Алладан біреуді ортаға себепкер қылып берекет тілеу тек пайғамбарымызбен шектелмейді. Сонымен қатар салиқалы кісілердің киімдерімен және басқа да артында қалған заттармен табаррук жасауға рұқсат етілген. Мұсылман берекетті беруші бір Алла екендігіне сенеді. Кез-келген нәрсені берекелі, құтты ететін бір Алла Тағала. Жаратылғандардың болмысында барака (береке) болмайды. Расында берекет ол Алладан.

Алла Тағала кейбір адамдардың бойына құт берекет дарытып қойды. Сондай-ақ белгілі бір уақыттарға, кейбір сөздерге де берекет нәсіп етті.

Адамдардың бойындағы құт-берекет.

Алла Тағала Құран Кәрімде Юсуф пайғамбардың: «**Ал енді мына жейдемді алып барыңдар да әкемнің жүзіне жабыңдар, сонда оның көзі ашылады...**»[4, 12/93] деген сөзін келтіргеннен кейін, аяттың жалғасында: «**Хабаршы сүйінші сұрай келіп, жейдені Яқубтың жүзіне жапқанда, көзі бірден ашылды. (Оның артынан ұлдары да келіп жетті) сонда Яқуб ұлдарына: «Мен сендерген Алланың маған үйреткен ілімінің арқасында сендер білмегенді білемін, – деп айтпаған ба едім?»**», – дейді[9, 12/96].

Яқуб (а.с.) пайғамбар баласы Юсуфтан айырылып қалғаны үшін уайым-қайғыдан көзі ағарып кеткен-ді. Көзі көрмей қалды. Юсуф (а.с.) пайғамбар киген жейденің берекеті себебінен Алла Тағала Яқубтың (а.с.) көз жанарын қайтарды. Шын мәнінде әкесі мен баласы зиянды, пайданы, шипаны да беретін бір Алла екенін жақсы білетін. Юсуф (а.с.) пайғамбар әкесіне шипа тілеу үшін дұға тілесе де болатын-ды, алайда пайғамбарлармен, ізгі құлдармен табаррук қылу, шипа сұрау дұға тілеу секілді шариғатта негізі бар амалдардың қатарынан болып табылады. Осылайша Юсуф (а.с.) жейдесін әкесіне жіберіп, жүзіне қоюын, жабуын бұйырды. Нәтижесінде Алланың қалауымен жейдесінің берекетінен Яқубтың (а.с.) көзі көріп, ашылды[10, 497-б.].

Белгілі бір уақыттардағы берекет.

Алла Тағала «Духан» сүресінің алғашқы 3 аятында: **«Ха, Миим. Ақиқатты ашық баяндайтын осынау ап-айқын Кітапқа серт! Біз оны құт-берекеге толы қасиетті түнде түсірдік. Біз (сол арқылы ақиқаттан сырт айналғандарды) ескертудеміз»** деп баян етеді.

Аталмыш түн не үшін қадірлі, құт-берекеге толы қасиетті болмақ? Себебі, бұл түні (қадір түні) күпірлік қараңғылығынан ақиқат нұрына жетелеген қасиетті Құран Кәрім түсе бастады. Қасиетті Құранда бұл түнгі ақиқатты айқындай түсетін “Қадір” деп аталған арнайы сүре де бар. Онда: «Біз оны (Құранды) Қадір түні түсірдік. Қадір түні не екенін білесің бе, (Алла білдірмесе,) қайдан білесің? Қадір түні мың айдан да артық. Ол түні періштелер мен Рух Раббыларының рұқсатымен әр түрлі іс атқару үшін леклегімен түскен үстіне түсе береді. (Әсіресе риясыз құлшылықпен өткізгендер үшін) ол түн таң бозарып атқанға дейін мейірім мен есендік түні болмақ» деп,[9, 97/5] басқа күндерден негізгі ерекшеліктерін айқындап өтеді.

Берекелі сөз.

Алла Тағала сөзге де береке берген және Өз сөзінің де берекелі екенін айтқан: **«Міне, осынау Құран да Біз түсірген құтты да, мүбәрак кітап (зикр). Солай бола тұра сендер оны мойындамайсындар ма?!»**[9, 21/50].

Сәлемдегі берекет.

Мүміндердің бір-біріне берген сәлемі де берекелі. Құран Кәрімде: **«Алланың атынан һәм Оның бұйырғанындай құт-береке мен игіліктің орнауына себепкер болған игі ниетпен бір-бірлеріңе сәлем беріңдер...»**[9, 24/61] деп баяндайды.

Алла Тағала тарапынан берекелі деп айтылған нәрселердің берекесін іздеу мүмін мұсылмандар үшін – мұстахаб. Сондықтан мұсылман адамға пайғамбарымыздың (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын!) және оның заттарымен табаррук ету – мұстахаб. Аталмыш табаррукты сахабалар Алла елшісінің (с.а.с.) көзі тірісінде жасаған. Оларды бұл істері үшін Пайғамбарымыз (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын!) сөкпеген-ді. Керісінше жауап ретінде пайғамбарымыз (с.а.с.) оларға береке тілеген[11, 91,92-б.].

Әбу Жухайфадан (оған Алла разы болсын!). Ол: «(Бірде) *Алла елшісі* (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) *түс әлетінде біздің алдымызға шыққанда*

дәрет алу үшін су әкелінді де, ол дәрет алды. Сол кезде адамдар ол дәрет алған судың артылып қалғанын алып (денелеріне) жаға бастады. Сосын пайғамбар (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) бесін намазын екі ракағат және аср намазын екі ракағат етіп оқыды, алды жағында үшкір таяқ (жерге шаншулы) тұрды», – деген. Сәиб ибн Язидтен (оған Алла разы болсын!). Ол: «Нағашы әпкем мені пайғамбарға (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын!) ертіп барып: «Уа, Алланың елшісі! Әпкемнің баласы ауырады», – деді. Ол басымнан сипап, маған береке тілеп дұға қылды. Сосын дәрет алды, мен оның дәрет суынан (қалғанын) іштім де, арқа жағына барып тұрған едім (онымен бірге намаз оқу үшін) екі жауырыны ортасындағы құрдың жұмыртқасы секілді пайғамбарлық мәрді көрдім», – деген[12, 64-б.]. Имам Байһақидың кітабында келген Хұдайбия келісімі туралы хадисте Ғұруа ибн Масғұдтың Құрайышқа оралғаннан кейінгі оқиғасы баяндалған: «Ғұруа жолдастарына қайтып келіп: «Ей, қауымым! Алланың атымен ант етейін, расында, мен талай патшалардың алдында болғам, императордың, кисраның және нәжәшидің алдында болғам, (бірақ) Алланың атымен ант етейін, ешбір патшаны маңындағылардың, Мұхаммедтің сахабалары Мұхаммедті құрметтегендей құрметтегенін көрген жоқпын! Алламен ант етейін, ол түкірсе, түкірігі (сахабалардан) бір кісінің алақанына түсіп, ол дереу онымен беті мен денесін (дәреттен) артылған суына қырылысуға шақ қалады, ал сөйлесе, қасында дауыстарын бәсеңдетіп, құрметтеулері себепті оған тіке қарамайды. Ол сендерге парасатты ұсыныс жасады, оны қабылдаңдар», – деді[13, 9/366-б.]. Айша анамыздан жеткен сахих хадисте: «Пайғамбарымыздың (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын!) алдына сәби балалар әкелінсе береке тілеп, құрмамен ауыздарын ысқылайтын» – еді десе, дәл осы сахих Муслимде келген хабарда: «Әсма Меккеде Абдулла ибн әз-Зубайрға жүкті болатын. Әсма: «Мен жолға шықтым. Толғақ уақыты таяған-ды. Сөйтіп, Мәднна қаласына келе жатып, жолда Қуба деген жерге аялдадым және сонда босандым. Кейін Алла елшісіне (с.а.с.) келіп баланы қолына бердім. Пайғамбарымыз (с.а.с.) құрма сұратып, оны шайнап, кейін баламның аузына түкірді. Баламның аузына түскен ең бірінші нәрсе Алла елшісінің (с.а.с.) түкірігі болатын. Кейін құрмамен оның аузын ысқылап, балаға дұға мен береке тіледі. Балам ислам тарихында дүниеге келген ең бірінші нәресте еді» – делінген[14, 8/441-б.]

Әбу Бәкірдің қызы Әсмә (р.а.) бірде етек-жеңі жібекпен қапталған қалың шапанын шығарады да: *«Бұл Айша анамыздың (р.а.) дүниеден өткенше киген шапаны еді. Қайтыс болған соң оны мен алдым. Шапанды пайғамбарымыз да (с.а.с.) киетін. Біз бұл шапанды жуып, суымен ауырған адамды емдейміз»* деген[15, 3/1641-б.].

Сондай-ақ ислам дінінде Алланы зікір ету үшін немесе Жаратушының тоқсан тоғыз есімін қайталау үшін қазақ халқы тәспіні қолданғанын білеміз. Қазақта тәспінің орны ерекше. Қазақ үрдісі – іші-сырты інжу-маржан тастармен безендіріліп салынған, көргенді тамсандырып, таңқалдырған ғажап сарай десек, тәспі соның күміс қақпасының алтын тұтқасы.

Қазақта тәспі тастарының саны отыз үш немесе тоқсан тоғыз болған. Тоқсан тоғыздық тәспі отыз үшке бөлінген. Қазақ бұл сандарға өте мән берген. Өйткені, намаздан кейін «субханАлла», «әлхамдулилла», «Аллаһу әкбар» деп айту – пайғамбарымыздың (с.а.с.) сүннеті. Қазақ Ұлы Жаратушыны зікір етуде қателеспейін, пайғамбарымның жолымен жүрейін деп, тәспі тастарының санын қатаң қадағалаған. Сонымен қатар үш бөлек отыз үш қосылып, Ұлы Жасаушының тоқсан тоғыз есімдерін білдіретін еді. Хадисте Алланың тоқсан тоғыз есімі бар екенін қазақ жақсы білген. Және қазақ тәспі тастарын әр түрлі нәрседен жасаған. Оның ең ішінде мәшһүрі құрма сүйегінен жасалған тәспі. Қазақ құрмаға ерекше ықыласпен қараған. Оның сыры құрманың басым көпшілігі Мекке-Мәдинадан келгендігінен еді: Қажылыққа барғандар қасиетті жерден қастерлеп екі тәбәрік әкелген. Бірі зәмзәм суы, бірі құрма. Құрманың әлі күнге дейін ең жақсысы Мәдинадағы сол заманнан бері өсірілетін пайғамбар құрмасы. Және пайғамбарымыз (с.а.с.) оразада аузын құрмамен ашқан. Алла елшісі терең сүйген қазақ оның аулынан келген құрмаға да өзіне келе алмай, сағынған үмбетіне тәбәрік етіп жіберген сәлемі секілді қараған. Сол себепті құрмадан жасалған тәспінің орны ерекше еді. Әулие-әжелеріміз құрмадан тәспі тізіп немере қызының мойнына таққан немесе құрметтеп қара шаңырақтың төрдегі керегесіне ілген. Қастерлеп табан астында қалмауын қадалаған. Жазатайым жібі үзіліп шашыла қалса, тастарын түгел табуға тырысқан. Бірақ, ешуақытта ұлылық қасиет деп қарамаған. Қазақтың тәспіні қастер тұтуында жоғары айтылғанда екі себеп бар: Біріншісі, тәспінің – күллі әлемнің тізгінін құдіретімен иелік еткен Ұлы Алланы зікір етуіне арқау болуы, екіншісі, жалпы тәспі құрмадан жасалып, сол құрманың Меккеден немесе пайғамбарымыздың

аулынан келгендігі мен сол қасиетті жерлер мен пайғамбарымызға деген сүйіспеншіліктің белгісі болғандығынан еді. Сізге алыстағы ағайыннан немесе құдаңыздан яки әсердегі балаңыздан хат келсе, оқып лақтыра салар ма едіңіз? Әлбетте, қастерлеп сандыққан немесе жоғарыға қояр ма едіңіз. Сол секілді қазақ ата-әжем Ұлы Досын серік, ортақ атаулыдан пәктеп, дәріптеп, осыны тәспі арқылы баласы мен немересіне сонау сәби кезден насихаттап, бойына сіңіріп отырған. Яғни, тәспі Алланы пәктеуде үлкен рөл атқарған[16, 45, 46-б.].

Қожа Ахмет Иасауи бабамыз да өзінің «Даналық кітабының» (Диуани хикмет) 98-хикметінде:

Хош ғайыптан жолдаған жақсы сөзім – тәбәрік,
Ғашық болсаң, ай, шәкірт, түн ұйқыңды ада қыл,
Ғибадатқа белің бүк, жас орнына қан ағып,
Арыстан бабам сөздерін есітіңіз – тәбәрік.

Арыстан бабам тәліпте ықылас жоқ деген ед,
Сүйенерің бар тұрып, Қыдыр, Ілияс не керек?!
Жеті кәміл пірге де айтпас және «жебе» деп.
Арыстан бабам сөздерін есітіңіз – тәбәрік.

Шәкіртпін дер, оллаһи, өздерінде нысап жоқ,
Көрінгенге телмірген көздерінде нысап жоқ.
Кісі малын жейді олар – кісәпірлік мысал боп,
Арыстан бабам сөздерін есітіңіз – тәбәрік.

Зікір сарнап күшенсе, көзден жасы шықпайды,
Басы неге ауырсын – көңілінде жоқ түк қайғы.
Құдай айла-шарғымды біледі-ау деп ұқпайды,
Арыстан бабам сөздерін есітіңіз – тәбәрік.

Көкірегі көрсоқыр талапкермін деген кіл,
Шын шәкіртті сұрасаң, іші-тысы кемел дүр.

Аллаға аян сырлары, адал, таза жеген нұр,
Арыстан бабам сөздерін есітіңіз – тәбәрік.

Қисаңдаған сопыдай, қиямет деп өтпейді,
Шірік, пасық шімірікпес:
«Күнәм қыруар көп», дейді.
Не қолына тәспі ұстап, жылап жасын төкпейді,
Арыстан бабам сөздерін есітіңіз – тәбәрік.

деп[17, 121-б.] Иасауи бабамыз әрбір шумағында тәбәрік сөзін қолданған. Осылайша 98-хикметінде өлең жолдарының барлық қатарларында «Арыстан бабам сөздерін есітіңіз – тәбәрік» деумен тәмәмдайды. Аталмыш сөзді өлең жолдарында тілге тиек етуі бекер емес. Иасауи Арыстан бабаның әрбір сөзін тәбәрік деп сипаттаған. Яғни, даналыққа толы болған Арыстан баба сөзін келер ұрпаққа есітіңіз тәбәрік болсын деген мағынада айтса керек.

Жоғарыда келтірілген анықтамалар мен дәлелдерге көз жүгіртсек, дәстүрдегі тәбәрік пен исламдағы табарруктың еш айырмашылығы жоқ екенін байқаймыз. Демек, бұл ұғым сонау пайғамбарымыз (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын!) заманында қалыптасты десек, өмір тіршілігі исламмен біте қайнасқан қазақ жұрты бұл дүниені ойдан таппағандығын аңғарамыз. Себебі, қазақ жеріне ислам дінінің келіп, қанат жайғанына он екі ғасырдан астам уақыт өткенін тарихтан білеміз. Асыл дініміз Исламнан бастау алған салт-дәстүріміз бен әдет-ғұрпымыз ұлтымызды өзгелерден ерекшелейтін құндылықтар. «Дін апиын» деп ұрандатқан кеңес дәуірінде де ата бабаларымыз сеніміне селкем түсірмей, дәстүріне бекем болды. Дінге қысым көрсетілген замандарда да Исламның ұрпақтан ұрпаққа жетуіне себепші болған дәстүр еді. Дініміз бен дәстүріміз бір-біріне сіңісіп кеткені соншалық, дәстүр дініміздің қызметін атқарып келді. Өйткені діни жоралғылар дәстүр ретінде күнделікті өмірде көрініс тапты. Олай болмағанда, дінді сақтап қалу мүмкін емес еді.

Осылайша қазақ салт-дәстүріндегі тәбәрік пен исламдағы табаррук ұғымы бір екендігі анықталды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. М.Малбақов, Қ.Есенова, Б.Хинаят. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. – Алматы: «Арыс» – «Қазақ тілі» 2014. – 15 том.
2. Серік Әжіғали. Қазақ халқының дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары. – Алматы: «Арыс баспасы» 2005. – 2 том.
3. Сейіт Кенжеахметұлы. Қазақтың салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары. – Алматы: «Ана тілі» 1994. – 80 б.
4. Сейіт Кенжеахметұлы. Қазақтың салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары. – Алматы: «Атамұра» 2010. – 384 б.
5. Айып Нүсіпоқасұлы. Тал бесіктен жер бесікке дейін. – Алматы: «Өнер 21-ғасыр қоғамдық қоры» 2014. – 592 б.
6. Қазақ халқының салт-дәстүрлері. – Алматы: «Көшпенділер баспасы» 2004. – 200 б.
7. Айнұр Әбдірәсілқызы. Исламдағы өзекті мәселелер жайындағы сұрақ-жауаптар. – Алматы: «Баспалар үйі» 2014. – 160 б.
8. Қайрат Жолдыбайұлы. Дін мен діл. – Алматы: «Ислам мәдениеті мен білімін қолдау қоры» 2010. – 288 б.
9. Құран кәрім. Қазақша түсіндірмелі аударма, / ауд. Асқар Әкімханов, Нұрлан Анарбаев Алматы, «Көкжиек» баспасы, 2015. – 624 б.
10. Умар Абдулла Камил. Әл-Инсаф фиі мәә усиира хаулаһу әл-хилаф. – Каир: «әл-Уәбил әс-Сайиб», 2010. – 800 б.
11. Али Жұма. Әл-Муташаддидун. – Каир: «Дәрул-муқаттам лин-нәшр уә әт-таузиғ», 2011. – 108 б.
12. Сахих әл-Бұхари/Ауд. Қ. Спатай. – Алматы: «Кәусар-саяхат» ЖШС, 2010. – 752 б.
13. Ахмад ибн Хусайн ибн Али ибн Муса әл-Хусраужирди әл-Хорасани әбу Бакр Байһақи. Әс-Сунан әл-Кубра. – Бейрут: «Дәру әл-кутуб әл-ғилмия», 2003-1424. – 10 том.
14. Мұса Шахин Лашин, Фатху әл-Мунғим Шарх Сахих Муслим. – Каир: «Дәру аш-Шаруқ», 2002-1423. – 10 том.
15. Әбу әл-Хусайн Муслим ибн әл-Хажжаж әл-Қушайри Найсабури. Әл-Муснад әс-Сахих әл-Мухтасар мин әс-Сунәни би нақлу ғадли ғәнил ғадли илә Расулиллахи саллаллаһу алейхи уә сәлләм. – Бейрут: «Дәру ихия әт-турос әл-араби», 1955. – 5 том.
16. Мұхитдин Исаұлы. Иман мен дәстүр хикметтері. – Алматы: «Баспалар үйі» 2014. – 216 б.
17. Иассауи Қожа Ахмет. Хикметтер. – Алматы: «Дайк-Пресс» 2000. – 208 б.

Акурпикова Гүлзат

*Нұр Мұбарак Египет ислам мәдениеті
университетінің магистранты
Алматы қ. suraiiaa@mail.ru*

ИСЛАМ ДІНІНДЕГІ ЖАУАПКЕРШІЛІККЕ ҚАБІЛЕТТІ ТҰЛҒА

Қабілет ұғымы.

Біз күнделікті «қабілет» деген сөзді жиі қолданамыз. Мысалы, «*Мына бала мына нәрсеге қабілетті екен*» немесе «*Сенің осы нәрсеге қабілетің жетеді деп ойлаймын*» деген сияқты қолданыстағы сөздер өте көп. Бұл мысалдар әр адамның әрекеттің бір түріне жақсы икемділігін көрсететін дара ерекшелігі болатынын байқатады. Мұндай ерекшеліктер бір іс –әрекетті орындау кезінде, әсіресе іс орындалып, кейін нәтижесі жақсы көрінгенде білінеді. Мәселен, біреу қолға алған ісін тез арада бітіріп тастайды, ал екіншісі оны өте баяу қимылдап, әрі істі сапасыз етіп жасайды. Бұл мысалда, бірінші адамның жұмысқа қабілеттілігі екіншіге қарағанда әлдеқайда жоғары екендігі көрініп тұр.

Қабілет дегеніміз – адам баласының шамасына қарай, бір нәрсеге «қабілетті» немесе бір нәрсеге «жарамды болуы» дегенді білдіріп, бір істі орындауға қасиеті мен шама- шарқы, күш - жігерінің жететінін білдіру мақсатында қолданылады. Сонымен қатар ақылдың орамдылығы мен сыншылдығы, кез келген нәрсені тез қағып алып, есте сақтауы, зейінділік пен бақылағыштық, зеректік пен тапқырлық т. б. осы секілді ақыл-ойға қатысты өзгешеліктер де қабілет болып табылады [1, 151-б]. Қабілетті болуды - данышпандар асыл мұраға теңейді. Өйткені кез келген адамда ерекше бір көзге түсетін қасиет болады. Егерде сол адам оны қастерлеп, өмірімен біте қайнасып жүруіне үнемі жағдай жасап отырса, иесінің қолынан келмейтін нәрсе жоқ.

Жалпы қабілетсіз адам болмайды. Қабілет, ол біреуде күшті, біреуде орташа не шамалы болып келуі мүмкін, "тәжірибе мен парасат адамдардың тең емес екенін дәлелдейді" - дегенде "теңдік" деп адамдардың қабілеттерінің теңдігі немесе дене күштері мен рухани қабілеттерінің бір екендігі меңзеледі. Бұдан біз адамдардың тең емес екенін білеміз. Қабілеттілік өлшемі белгілі бір істің

нәтижелі орындалуында көрініс табады. Қабілеттілік ұғымы қай ғылым түрі болмасын, барлық ғылым саласында қарастырылған.

Педагогика ғылымындағы қабілеттілік пен оған ие тұлғаның

сипаттамасы. Бұл ғылымда былай жіктеледі Гностикалық - танып білу, дидактикалық (түсіндіре білу, білім беріп, үйрете білу), коммуникациялық (қарым-қатынас, ынтымақтастық жасай білу), конструктивтік (оқу-тәрбие материалын іріктеп ала білу, жобалай, жасай білу), ұйыдастырушылық (шәкірттерін әр алуан әрекет түрлеріне еліктіріп, тарта білу, қатысушылардың бәрін біріктіріп, олардың мүдделерін қойылған мақсатты орындауға бағыттай білу), перцептивтік (баланың ішкі жан дүниесін ұғына білу, олардың сезімдері мен жай-күйін түсіне білу, эмпатияға қабілеттілік), болжамдаушылық (педагогикалық көрегендік жасай білу, педагогикалық қызметтегі өзара әрекеттестік нәтижелерін болжай білу), сuttестивтік (мұғалімнің эмоциялық, ерік-жігерлік иландырушылық ықпалы, нық айтылған жігерлі сөзбен қажетті әсер нәтижесіне жете білу қабілеті), экспрессивтік (мұғалімнің өзінің білімі мен сенімдерін эмоциямен әсерлі етіп айтып жеткізе білуі, артистизмі, дауыс ырғағы, ым, ишара, оңтайлылық элементтерін жетік меңгеруі) [2, 384-б].

Психология ғылымындағы қабілеттілік ұғымы. Адамның мінез-

құлығын реттеп, оның тіршілік етуіне қызмет етеді. Және қабілеттілікті анықтайтын қасиеттерде бар олар: сезімталдық, байқағыштық, зеркетік, көрегендік, ұғымдарды салыстыруға, қиыстыруға, топшылауға бейімділік деген . Қазақ халқының қысқа да нұсқа нақыл сөзі болған қабілеттілік тұрасында да бір мақалды келтіре кетсек, «Қабілет пен өнердің өрісі ұзақ» деген екен. [3].

Қабілет мағынасын тағыда ашықтап, кеңінен түсіндіруге Ұлы Абай атамыздың бір асыл сөзін келтіре кетейік, «Құдайдың шын мәнін түсіну - адамның қабілеті» деген екен [4, 26-б].

Қабілетті адамдардың бірі – зеректілігімен, екіншілері – байқағыштығымен, тағы бірі – еске сақтағыштығымен ерекшеленеді. Адам баласын басқа жаратылыстардан ерекшелеп тұратын ең негізгі ерекшелік – санасы мен қабілетінің болуы. Саналы болу, жақсы мен жаманды ажырата білу, әрине қабілеттілікті қажет етеді.

Ислам дініндегі қабілеттілікке ие тұлға. Алла тағала адамзатты

сынау мақсатымен жер мен көктегі барлық нәрсені аманат етіп, адам баласының игілігіне ұсынған және оны сол аманаттар үшін жауапты еткен. Аманатты жүктеудің өзіндік бір сыры да осы – адамның қабілетті болуында. Алла тағала адам баласының қабілетсіз емес екендігін және жәйдан - жәй жаратыла салмағандығын былай деп баяндайды: «Сендерді бекерге жаратты және жанымызға қайтарылмаймыз деп ойладыңдар ма?» - делінген[5, 349-б].

Ислам дінінде қабілеттілік термині «Әл әхлия» деп қолданылады. Дінде құлшылықтарды орындауға ең әуелі қабілеттің қажет екенін алға тартады. Қабілеттілік міндеті екі топқа бөліп қарастырылады. Оның бірі араб тілінде «әхлиятул ужуб» яғни тиісті болған қабілеттілік және «әхлиятуль әдә» - орындай алу қабілеттілігі деп аталады. Бұл екі қабілеттіліктің түрі барлық адамның бойында болмауы мүмкін, себебі, адамның қабілеттілігін жоятын немесе қабілеттілігіне кедергі болатын жайлары да кездеседі.

Тиісті қабілеттілік екі тармаққа бөліп қарастырылады. Алғашқысы «әхлиятуль ужубин нақыс» яғни – толық емес қабілеттілік, бұл жатырда жатқан балаға қатысты қолданылатын қабілеттілік түрі. Сәби әлі дүние есігін ашпаса да, болашақта қабілет иесі ретінде қарастырылады. Ал екінші түрі «әхлиятуль ужубуль кәмилә» деп аталып толыққанды, бір істі орындауға қабілеттінің толықтай жетуін білдіреді. Бұл баланың белгілі бір жасқа келіп, діни үкімдерді орынауға міндетті болуын білдіреді [6, 26-б].

Мәселен, жеті жастан асқан сәбидің оқыған намазы қабыл болады және оқыған намазының сауабын алады. Сол сияқты оның істеген барлық жақсы істеріне сауап жазылады. Жеті жасқа келген сәбидің ата – анасы оған намаз оқуды үйретіп, әдеттендіруі керек.

Амалдарды өтей алатын бұл қабілеттіліктің түрі де, міндет болған қабілеттілік сияқты екі қабілеттілік түрлерінен бөлінеді. Толыққанды және толыққанды емес қабілеттіліктер.

Толыққанды қабілеттілік - аты айтып тұрғандай, бір істі жасауға қабілеттінің толығымен жетуін айтады.

Екінші түрі - толыққанды емес қабілеттілік бұл - ақыл ойы мен адамның дене кемшіліктерінің себебінен болады. Бұл қабілеттілік түрі ақыл мен дененің кемшілігіне ғана қатысты айтылған. Мысалға ислам дінінде бұл толыққанды емес қабілеттілікке Алла Елшісінің (Алланы оған сәлемі мен игілі болсын) «Үш

адамға қалам жазылмайды (күнә болып саналмайды) айыққанға дейін ақылынан адасқан жанға, оянғанға дейін ұйқыдағы жанға және балиғат жасына «(дін бойынша кәмелет жасы) жетпеген балаға» - деген сөзін дәлелге алады [7, 216-б].

Алла тағаланың адам баласына жүктеген жауапкершіліктеріне байланысты, ал екінші түрі - адамдардың өзара қарым – қатынасындағы құқықтарына байланысты. Шариғат ілімдерінде бұл тармақты араб тілінде «муғамәлә» дейді [8, 179-б].

Алла тағаланың жүктеген жауапкершіліктеріне қатысты қабілеттіліктің түрлерінің мағынасын көрейік.

Біріншісі: Барлық зиян атауынан алыс болған жақсылықтың ең жоғарғы дәрежесі - иман және оның тармақтары сияқты мәселесінде. Иман - Алла тағаланың өсиетін және оның елшісі пайғамбарымыз Мұхаммед (Алланың оған игілігі мен сәлемі болсын) айтқандарының барлығын жүрегімен толық қабыл алу. Әрине бұл жауапты іс қабілеттілікті қажет етеді. Алланы танып, оған сенуде және оның бұйырған үкімдерін, орындауға адамда ең алдымен ақыл - ой санасы болуы керек

Екіншісі: күпірліктің түрлері. Яғни оған ақыреттік үкімдер беріледі. Енді күпірлік дегеніміз не десек, жамандықтардың ең жаманы – Алла тағалаға сенбеу. Ардақты елшіміз Мұхаммед (Алланың оған игілігі мен сәлемі болсын) ол жайлы былай деген: сенбеу – күпіршілік және Алла тағалаға дұшпан болумен тең болады. Күпірлік өзі ішінде 3 – ке бөлінеді:

Надандық салдарынан көрініс табатын күпірлік) естімегені білмегені үшін діннен шығады;

Қырсықтық күпірі; бұл топ біліп тұрса да

мойындамайтындарды қамтиды;

Ислам діні құрметтеген нәрсені аяқ асты ету, ал аяқ асты еткен нәрсені құрметтеу сияқты.

Дінімізде періштелердің, адамдардың және жындардың иман етулері, сенулері әмір етілді. Пайғамбарымыз Мұхаммед (Алланың оған игілігі мен сәлемі болсын): «Алла тағаладан әкелген нәрселерінің барлығына жүрекпен сену – иман деп аталады. Иманның орны – «көңіл» (жүрек) болып табылады. Көңіл - жүрек деп аталатын ет бөлшегіндегі қуат. Иманды ауызбен айтуға бір кедергі болған кезде, айтпауға болады. Мысалы: қорқытылған кезде, ауру, тілсіз

болғанда немесе айтуға уақыт таппай өлген кезде, айту қажет емес. Түсінбей, біреуге еріп сену де, иман болады.

Адам баласы иманға қол жеткізу үшін «күпірдің белгілері» деп білдірген нәрселерінен барынша өзін алыс ұстауы керек.

Қорытынды

Қабілеттілік – белгілі бір іс-әрекеттің нәтижелі орындайтындай тұлғаның жеке дара ерекшелігі. Ол іс-әрекетті жылдам, тұрақты, сапалы орындаудың әдіс-тәсілдерімен сипатталады. Оның жоғарғы деңгейі – таланттық, дарындылық, данышпандылықпен және бәсекелестікпен ерекшеленеді.

Ислам дініндегі қабілеттілік – кәмелеттік жасына (балиғат) жеткен ер немесе қыз бала мукалләф болады, яғни олардың міндеттері мен құқықтары пайда болып, діни жоралғыларды орындауға қабілетінің жетуін айтады.

Әдебиеттер тізімі

1. «Әл Маусуға фикһия», Кувейт
2. Жантану атауларының түсіндірме сөздігі. — Алматы: "Сөздік", 2006.
3. Қазақ мақалы
4. Абайдың қара сөзі
5. Халифа Алтай Құран аудармасы
6. Сунан Ахмад «Намаз бабы»
7. Сунән Ибн Мәжә, «Талақ бабы»
8. «Әт тәлуих илә кәшфи хақоик Әттәнқих» Лисәғди Әттәфтәзәни , - Бейрут

HISTORIA

Ogólna historia

Магистрант 2 курса Емелбаев Р.Т., к.и.н. Калыбекова М.Ч.
Казахский Национальный Педагогический Университет имени Абая

СОВЕТСКАЯ РЕЛИГИОЗНАЯ ПОЛИТИКА В КАЗАХСТАНЕ

(20-30-Е ГГ. XX В.)

Становление Казахстана как независимого и суверенного государства, сложные социально-политические проблемы, которые стоят перед страной на современном этапе, когда ценности человека стали восприниматься значительной частью общества негативно, возникла потребность в их замене. В это время вновь начинает возрастать роль религиозного фактора в общественной и личной жизни людей, обуславливают необходимость изучения истории религиозного вопроса с новых теоретико-методологических позиций. Становятся востребованными ценности религиозной культуры, так как религия играет важную роль в жизни каждого народа и является составной частью его культуры.

Это определяется не только стремительно возросшим уровнем национального самосознания народа, но и сохранением комплекса социально-этнических противоречий в начале XXI века, решение которых невозможно без осмысления исторического опыта. Казахстан – полиэтничное государство, где проживают представители более 130 этносов и 45 конфессий, являющихся составной частью нашей национальной истории. Изучение опыта их взаимодействия необходимо для решения важнейшей государственной задачи – обеспечения внутривнутриполитической стабильности и консолидации общества, межэтнического и межконфессионального согласия. Происходящие сегодня преобразования обращают внимание многих людей к наследию прошлого, поиску причин и предпосылок, явлений и тенденций, обусловивших социальные, экономические и политические изменения. Понять и осмыслить этот процесс тем более важно, что сегодня мы вновь находимся на переломном этапе истории,

когда от политического настроения народа, всех слоев общества, направленности их сознательной активности во многом зависит будущее Казахстана.

20-30-е годы XX века – это время трансформации старого традиционного общества в новое социалистическое, которое до сих пор продолжает оказывать влияние на развитие казахстанского общества. Казахстан отличался своей многонациональностью, многоукладностью в экономическом и неоднородностью в социальном развитии, что существенно затрудняло проведение советской антирелигиозной политики. Население региона отличалось традиционно повышенной религиозностью, что обуславливалось историческими традициями, преобладанием сельского населения по сравнению с городским, разнообразным национальным составом, высокой активностью местных религиозных организаций.

Первоначально Советская власть заявила о свободе вероисповедания. В ноябре 1917 г., сразу после Октябрьского переворота, Совет народных комиссаров РСФСР выступил с обращением «Ко всем трудящимся мусульманам России и Востока». В документе говорилось: «...отныне ваши верования и обычаи, ваши национальные и культурные учреждения объявляются свободными и неприкосновенными. Устраивайте свою национальную жизнь свободно и беспрепятственно». В 1919 г. правительство Советского Казахстана разрешило праздновать Курбан-айт как официальный праздник [1].

На середину 20-х годов приходится пик религиозного оживления населения в Казахстане. Судя по архивным документам, мусульманские учреждения действовали почти во всех областях Казахстана и объединяли служителей культа разных национальностей: казахов, уйгур, дунган, узбеков, татар. К 1924 г. в республике насчитывалось несколько десятков религиозных школ, действовало мусульманское судопроизводство, строились мечети, отмечалось возрождение суфийской практики.

Казахское духовенство, после 1923 г. вошло в состав Центрального духовного управления мусульман России и Сибири в г. Уфе. Примечательным фактом первого десятилетия советской власти стала благотворительность мусульманской общины, особенно в южных областях, в оказании финансовой помощи новым адресатам: местным органам власти, профсоюзам, комсомолу и так далее. Это свидетельствовало о том, что новые порядки, вводимые новой

властью, в том числе идея отделения религии от государства, еще не укоренилась в обществе, оставшемся по своей сути патриархальным.

В 1923 г. исламское духовенство Казахстана вошло в состав Центрального духовного управления мусульман внутренней России и Сибири, центр которого располагался в Уфе. Мечети получили и определенную финансовую самостоятельность благодаря тому, что велся массовый сбор пожертвований (закят, садака и др.) от населения [2].

К 1924 г. в Туркестанской АССР шариатские суды фактически свернули свою деятельность: из их ведения были изъяты все уголовные дела, полноценно действовать они не могли и в скором времени прекратили свое существование. В своем обращении в наркомат по делам национальностей, направленном в тот же период, туркестанские мусульмане отмечали, что шариатские суды лишены всех прав, и это подрывало в народных массах доверие к советской власти.

Также социально-экономические и политические деформации в стране оказали отрицательное влияние на общее положение духовной сферы среднеазиатского региона. Таким образом, духовенство зачислили в разряд классовых врагов.

В республиках Средней Азии духовенство, в том числе и в Казахстане еще недавно выступавшее союзником в борьбе с басмачеством, «было объявлено агентурой иностранной разведки, и на него, а также на верующих, обрушились жестокие репрессии». В массовом порядке стали закрываться мечети. Многие из них, даже признанные памятниками архитектуры, разрушались, часть их стала использоваться для хозяйственных нужд. В 1927 г. были упразднены шариатские и адатские суды, конфискованы вакуфы. Все эти меры и вызвали в конце 20-х годов массовую эмиграцию дехканства и горожан в Западный Китай и Афганистан.

Начиная с 1926 г. ведется политика жесткого преследования ислама. Если первоначально наступление на ислам велось с помощью идеологического воздействия, то затем начинаются уголовные преследования и репрессии. Власти объявляют об «антисоветском характере» мусульманства, и речь идет уже не только об антирелигиозной пропаганде, но и о «мерах борьбы с исламом». Религия была объявлена «классовым врагом трудящихся». В 1929 г. был введен запрет на преподавание ислама, началась масштабная антирелигиозная кампания в школах.

Политика советской власти было направлено на экономическое и политическое давление на мусульманское духовенство. Оно выражалось в лишении представителей этой группы гражданских прав, жестком налоговом прессинге, раскулачивании и прямых политических репрессиях. Поэтому советские власти осуществляли последовательную политику по вытеснению мусульманского духовенства из всех сфер общественной жизни вплоть до прямого физического уничтожения.

В конце 20-х годов проводилась латинизация алфавитов тюркоязычных народов. Она шла под флагом «ускорения» ликвидации массовой неграмотности и развития народного просвещения. Тяжелый удар по системе образования нанес переход казахского языка в 1929 г. с арабской графики на латинскую. Одновременно с борьбой за всеобщую грамотность власти пытались оторвать казахов от огромного духовного наследия веков, зафиксированных в книгах с арабским шрифтом. Защитники реформированной арабицы в Казахстане, как и в других республиках, подверглись репрессиям. Ставилась задача перевода письменности на латиницу, которая была объявлена «орудием ленинской национальной политики», «началом культурной революции среди тюрков». Латинизации алфавита тогда подверглось около 20 млн. представителей в основном тюрко-мусульманской культуры» [3].

В период хлебозаготовительного кризиса 1927-1928 годов попытки связать религию с контрреволюцией активизировались.

К служителям культа применяются методы уголовного преследования. Наиболее видные религиозные деятели направлялись в концлагеря или физически уничтожались. Массовая волна репрессий против духовенства началась в конце 1920 - начале 1930-х гг. Карательная политика советской власти была направлена против его представителей как участников или руководителей антиколхозного движения. Практически все осужденные в 1929-1932 гг. служители культа обвинялись в противодействии колхозной и другим хозяйственным кампаниям и организации с этой целью кулацких группировок. Карательные органы были нацелены на охват как можно большего круга религиозных деятелей, поэтому этот период представлен большим количеством групповых дел. В результате, мусульманское духовенство утратило наиболее активную и образованную часть религиозных деятелей.

Однако, подавление основного состава духовенства не означало отказ от полного уничтожения религии и религиозного сознания. Основным содержанием антирелигиозной политики 1930-х гг. явились: масштабное закрытие культовых зданий, ужесточение экономического давления на религиозные организации и служителей культа, применение к последним методов уголовного преследования.

В заявлениях партийно-государственных органов 1930-х гг. постоянно утверждалось, что контрреволюционный актив религиозных организаций консолидируется, поэтому было необходимо проводить решительную линию по сокращению возможности влияния служителей культа в массах трудящихся. Во всех постановлениях, средствах информации постоянно присутствует тенденция усиления антирелигиозной борьбы. Однако в действительности небольшая часть еще не уничтоженного духовенства не представляла собой какую-то серьезную антисоветскую силу. Физически и морально подавленные священнослужители вынуждены были оставлять духовную деятельность и искать для себя иные формы выживания [4].

Репрессии 1930-х гг. полностью изменили социально-культурную и численную характеристики имамов. Физическое уничтожение влиятельного слоя исламских деятелей, проходившее параллельно с процессами над «буржуазными националистами», разгром мусульманских религиозных управлений, закрытие тысяч приходов и мечетей - все это нанесло непоправимый ущерб развитию ислама в Казахстане. «Переломным» в репрессивной политике государства стал 1937 год, когда был издан целый ряд директив и указаний по проведению карательных кампаний. Новый всплеск репрессий получил свое обоснование в виде решений Пленума ЦК ВКП(б) 1937 г. (февраль-март), в ходе которого высшее партийное руководство страны выразило неудовлетворительность темпами разоблачения «врагов народа». Принятые вслед за этим меры свидетельствовали о придании этой кампании огромного размаха. Была существенно расширена номенклатура органов, осуществляющих репрессии: к многочисленным судебным инстанциям разных уровней прибавляются внесудебные-областные и республиканские «тройки». Другой внесудебный орган - Особое Совещание НКВД СССР - получил право увеличивать приговор обвиняемых без проведения полного следствия с пяти до восьми лет. 2 июля 1937 г. Политбюро ЦК ВКП (б) направляет на места

телеграмму, к которой указывается, что большая часть бывших кулаков, уголовников и прочих «антисоветских элементов», высланные прежде в северные районы и Сибирь и возвратившиеся обратно, являются «главным зачинщиком всякого рода антисоветских и диверсионных преступлений, как в колхозах и совхозах, так и на транспорте и в некоторых отраслях промышленности». Этим решением впервые санкционировалась подготовка к крупномасштабной операции союзного значения. «Наиболее враждебные из них были немедленно арестованы и расстреляны в порядке административного проведения их дел через тройки, а остальные менее активные, но все же враждебные элементы были бы переписаны и высланы в районы по указанию НКВД».

Таким образом, перед силовыми ведомствами была вновь поставлена задача проведения крупномасштабной кампании по ликвидации теперь уже бывших репрессированных и остальных категорий «врагов», остающихся на свободе. Уже 31 июля 1937 г. на заседании Политбюро ЦК ВКП (б) был утвержден проект оперативного приказа «Об операции по репрессированию бывших кулаков, уголовников и других антисоветских элементов», который положил начало серии приказов по отдельным категориям населения, среди которых были и имамы. Все перечисленные в документе лица подразделялись на две категории, первые из которых подлежали немедленному аресту, рассмотрению их дел тройками и расстрелу, а вторые - заключению в лагеря на срок от 8 до 10 лет. Республиканские и областные тройки, в состав которых входили первый секретарь обкома, нарком внутренних дел и прокурор, должны были проводить следствие в ускоренном и упрощенном порядке, и могли по своему усмотрению относить лиц второй категории к первой. Последующие приказы НКВД СССР, утвержденные ЦК, детализировали операции по социальным и профессиональным признакам. Особые распоряжения издавались по репрессированию так называемого национального контингента. Этот документ, известный впоследствии как приказ №00447, стал началом так называемой «кулацкой операции». Уже в самом тексте была дана установка на «творчество» местных органов по выявлению контактов репрессируемых, в ходе которого следователь мог построить любую цепь, объединить ее звенья в любую организацию: «в процессе следствия нужно выявить все «преступные связи» репрессируемых и обо всех «вновь вскрытых» в процессе проведения операции

контрреволюционных формированиях» должны немедленно доносить в центр [5].

Таким образом, отдельным направлением политики «культурной революции» в Казахстане было привлечение передовых представителей местной интеллигенции на сторону советской власти и формирование нового поколения молодежи в духе коммунистической идеологии. Наряду с этим все правительственные учреждения и идеологические центры должны были обращать серьезное внимание на социальное происхождение и партийную принадлежность национальной интеллигенции. **Все это должно было служить укреплению административно-командной идеологии, изменению национального самосознания народа и разрушали связь исторических времен и эпох.** В результате молодое поколение все более отделялось от истиной истории своего народа.

Литература:

- 1 Нургалиева А.М. Очерки по истории ислама в Казахстане. – Алматы, 2005.
- 2 Ким П., Хасанов М. Басмачество: 1921-1924 гг. Что рассказывают о нем документы, хранящиеся в архивах // Звезда Востока. 1989, № 6, С. 143.
- 3 Жумашев Р.М. Культура Казахстана (1917-1940) // Проблемы истории и этнологии Казахстана. 5-ый вып. Караганда, 2001.
- 4 Миннуллин И. Р. Диссертация на соискание кандидата наук «Политика советского государства по отношению к мусульманскому духовенству в Татарстане в 1920-1930-е гг.». Казань. 2003. -218 с.
- 5 Миннуллин И. «Мусульманское духовенство Татарстана в условиях политических репрессий 1920 – 1930 гг.», 2011. 256с.

Etnografia

Маглумова Р. Н.

пәнінің мұғалімі, № 49 мектеп - гимназиясы

Тараз қаласы, Қазақстан

ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

XX ғасырдың соңында еліміз халықтарының ұлы жетістігі Қазақстан тәуелсіз мемлекеттілігінің орнатылуы болды. Бұл ұлттық отарлықтан құрылу, толық мағынадағы тәуелсіздік халқымыздың ғасырлар бойы аңсаған, күткен арманы болатын.

Тәуелсіз алғаннан кейін Қазақстан тарихына бүкіл ұлттық қызығушылық артты. Бұл кездейсоқ пайда болған қызығушылық емес еді. Ұзаққа созылған науқастан соң есін енді жинай бастаған адам сияқты, қазақ халқы да өзінің өткенін жадына түсіргісі келді.

Халықтың жадысы - тарих. Сол тарих арқылы қазақ, қалайша осындай жағдайға душар болғанын білгісі келді, өзін-өзі түсінгісі келді. Ол - заңды құбылыс. Тарихқа деген сұраныс ұсынысты тудырды. Мерзімді басылым беттерінде тарихи деректер мен тарихи мақалалар тасқыны басталды. Журналистердің, әдебиетшілердің, басқа да зиялы өкілдердің тарихи тақырыпқа арналған мақалалары көптеп жарияланды. Белгілі ғалым, профессор Д. Кішібеков: «Тарих үйретеді, тәрбиелейді» деген мақаласында «Қазақстан тарихы - біздің ата - бабаларымыздың көне заманнан бүгінге дейінгі өмірі, тіршілігі, ой - өрісі, әлем тарихынан алатын орны, оны объективті зерттеп жазатын да, оған жаны ашитын да, жігерленіп кірісетін де, орнықты терең ой айтатын да өзіміз болуымыз керек. Қай халық өз тарихын басқа ел өкілдеріне жаздыртқан. Ал өз тарихымызды жазуда біз білетін, біз айтатын мәселелер жеткілікті. Бірақ өз тарихымызды өзіміз жазамыз деп жалпы халықтар тарихымен байланысты үзіп алмауымыз басты шарт. Тарих тек объективті тұрғыда жазылғанда ғана, оған ел ден қояды, оның тәрбиелік мәні айқындалады» деп жазды.

Тәуелсіздік жылдарында ұлт тарихында тұңғыш рет деп айтуға болады, Қазақстан кәсіпқой тарихшылары ешкімге жалтақтамай, өз халқының тарихы туралы өз ойларын еркін жаза алатын жағдайға жетті. 1989-1990 оқу жылынан бастап, республика мектептерінде жаңа дербес пән - «Қазақстан тарихы» дүниеге келді. 1993 жылдың екінші жартысынан бастап елімізде тарих мәселелеріне арналған қазақ тіліндегі тұңғыш журнал «Қазақстан тарихы» шыға бастады. Белгілі ғалымдар, зерттеушілер тарих ғылымының өткені мен келешегі туралы пайымды ой-пікірлер білдірді, тарихқа жаңаша қараудың үлгісін көрсетті. Еліміздің тәуелсіздік алуымен қатар Отан тарихындағы көптеген өзекті мәселелер жаңаша тұрғыдан қаралып, дербес, тәуелсіз ой-пікірлер мен тұжырымдар қалыптаса басталды.

Тарих ғылымында жаңа бағыттар, айтарлықтай өзгерістер пайда болды. Біріншіден, өзгеріс ең алдымен ғылыми-зерттеу жұмыстарының теориялық – методологиялық негіздерін қамтыды. Қазақ тарихы жалпы адамзат тарихының тілінде (контекстінде) зерттеле бастады. Екіншіден, қазақ тарихшылары өз халқының тарихын ешкімге жалтақтамай ана тілінде жазуға мүмкіндік алды. Қазақ тілінде кандидаттық, докторлық диссертациялар дайындалып қорғалды және монографиялық зерттеу жұмыстары дүниеге келді. Үшіншіден, Қазақстан тарихшылары бұрын жабық болған қолдануға тыйым салынған дерек көздерін пайдаланып, оларды ғылыми айналымға тарта бастады. Жаңа деректерді іздестіру, оларды сұрыптап, талдау негізінде арғы - бергі тарихымыздың ақтаңдақ беттерін толтырудың жолдары мен әдістері айқындалды. Төртіншіден, халқымыздың тарихына қатысты бұрын пайда болған деректер газет, журнал беттерінде молынан жарияланды немесе жеке кітаптар түрінде жарық көрді. Бұл факторлар тарихымыздың қара түнек беттерін ашық, тереңірек зерттеуге мүмкіндік берді. Тәуелсіздік жылдарында «Қазақ тарихы», «Отан тарихы», «Алаш» журналының шығуы халық санасында жаңа көзқарас қалыптастыру мен насихаттауда оң қызмет атқарды. Бесіншіден, бұрын зерттеуге болмайтын тақырыптар, яғни «тарих ақтаңдақтары» ашылып, большевиктер партиясының халқымызға қарсы жасаған қылмысты істері әшкереленді. Большевиктер қолымен ұйымдастырылып, ұлтымызға орны толмас қайғы-қасірет әкелген зұлматтың себеп-салдары көрсетіліп көлемі анықталды. Тәуелсіздіктің алғашқы онжылдығында Қазақстан тарихының өзекті мәселелеріне арналған еңбектер көлем едәуір болды. Олардың арасында, әсіресе, кеңестік тоталитарлық жүйе

тарихынан жазылған еңбектер айтарлықтай мол. Алаш қозғалысы мен Алашорда үкіметінің шын тарихы тек Қазақстан тәуілсіздік алғаннан кейінгі жылдары жаңаша парадигма негізінде зерттеле бастады. Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін, тарихымыздың осы мәселесін зерттеуге бет бұрған тарихшы ғалымдардың бірі академик М. Қозыбаев болды. 1992 жылы М. Қозыбаевтың осы тақырыпқа және Қазақстан тарихының басқа да өзекті мәселелеріне арналған «Ақтаңдақтар ақиқаты» атты еңбегі жарық көрді. Осы еңбектің «Тарихтың ащы сабағы» дейтін мақаласы аталмыш мәселеге арналған.

Тәуелсіз Қазақстан тарихшыларының назарын аударған келесі бір аса ірі мәселе ХХ ғасырдың алғашқы онжылдықтарына тоталитарлық жүйе күшімен жүзеге асырылған аграрлық реформаның барысы, сипаты және ауыр салдарлары. Бұл мәселенің кеңестік жүйе тұсында тек жағымдық тұрғыдан сипатталып келген белгілі. Сондықтан да тарихшылар жаңа жағдайда мәселенің келеңсіз тұстарына баса назар аударды.

Қазақстан тарихының кеңестік дәуірі саяси-әлеуметтік, экономикалық, этникалық қарама-қайшылықтарға, трагедиясы аралас драмаға толы болды. Сондықтан Қазақстан тарихының осы кезеңге сәйкес өзекті мәселері төңірегінде зерттеушілеріміз біршама жұмыстар атқарғанмен, біздің ойымызша тарихшылар алдағы уақытта осы тақырыптар және басқа да зерттелетін тақырыптар төңірегінде тарихнамалық талдауларды өрістетуге керек деп ойламыз.

Әдебиеттер:

1. Кішібеков Д. Тарих үйретеді, тәрбиелейді. \\ Ақиқат.-2002.-№11.-77б.
2. Қозыбаев М. «Ақтаңдақтар ақиқаты». – Алматы: Қазақ университеті, 1992
3. Нұрпейісов К. «Алаш һәм Алашорда». – Алматы: Атабек, 1995. -82б.
4. Омарбеков Т. «20-30-жылдардағы Қазақстан қасіреті». Көмекші оқу құралы. - Алматы, 1997. -141-142 бб.

MUZYKA I ŻYCIE

Muzyka: studiowanie i wykładanie

Абишкенова Д. А.

ҰЛТТЫҚ ӘН ӨНЕРІ

Қазақтың музыкалық фольклорының түрлік-жанрлық құрылымын және оның тәрбиелік мүмкіндігін айқындау негізінде мәдени шаралардың проблемаларына талдау жасағанда, оның негізгі екі түріне – ән мен күйге тоқталып өткен де дұрыс. Қоғамның демократиялық жолмен дамуы ұлттық мәдениеттің жетілу үрдісін жеделдете түседі. Мәдениеттің құрамдас бөлігі ретінде ұлттық шығармашылықтың түрі мен мазмұнының көрінісі оның жалпы адамзаттық мәнін айқындамақ. Қазақтың халық музыкасы терең және жан-жақты зерттеуге тұрарлықтай. Өйткені, ол өзінің бейнелік мәні мен мазмұнын аша түсуімен сазгерлік шығармашылықтың одан әрі өркендеуі үшін негіз жасайды. Сан ғасырлар бойы ұрпақтар жасаған рухани құндылықтар мәдени мұраның мол қорының негізін құрайтын дәстүрлі ұлттық шығармашылықта айрықша орын алды деуге негіз бар. Шығармашылық – тәжірибенің баға жетпес мұрасы, адамгершіліктің, мәдениеттің іргетасы ретінде ол тек ұлттың ғана емес, сонымен бірге қоғамның рухани баюының таусылмас бастауы қызметін де атқарып келе жатыр күні бүгінге дейін. Халықтық шығармашылық – ұлттың рухани мәдениетінің деңгейі, ұлтаралық қатынастар құралы ретінде тәрбиенің негізі, оны жасаушысы мен тыңдаушының өзіндік ойын ынталандыру болып табылады. Қоғамның әлеуметтік-мәдени өзгерістеріне байланысты дәстүрлі өнер кейде өркендеп, кейде құлдырау барысында өзінің тәрбиелік мүмкіндіктерін құбылтып отыратынын уақыт өзі дәлелдегендей. Төл шығармашылықтың тәрбиелік әлеуетін жүзеге асыруда музыкалық өнердің айтарлықтай ықпалы бар.

Ол мәдени мұра, тарихи-рухани құндылық, халықтық салт-дәстүрлер, дәстүрлі халық ән өнері түсініктерімен тығыз байланысты болғандықтан, оның ерекшеліктері мен табиғаты қай кезде де халық жанына жақын болған. Халықтың музыкалық шығармашылығы әр халықтың рухани мәдениетінің

басты құрамдас бөлігі болып табылады. Сонымен қатар, қазақ әнінің өзіндік тағы бір ерекшелігі, ұрпақтан-ұрпаққа, аймақтан-аймаққа тарай отырып, ауызша үйретіліп, дәстүрлі түрде орындалып, орындаушы өнерпаздардың орындау барысында, шабыттана отырып шығарманың кейбір жерлеріне өз өзгерістерін жасап отыруы жиі кездеседі. Қазақ халқы ежелден әншілік өнерімен ерекшеленген. Ұлттық дәстүрлі музыка қорымыздағы ең көп сақталғаны да осы – ән өнері. Өмірдің әр құбылысын әнге қосып, өз шежіресін әнмен жазған халқымызда шығарушысы ұмытылса да, мәтіні мен әуезі ел жадында сақталып келе жатқан бірнеше мың халық әндері бар. Тарихтың сан қилы талқысынан сүзіле өтіп келе жатқан бұл әндер ұлттық болмыс пен қасиетті, тұрмыс-тіршілікті білдіретін айрықша құндылық болып саналады. Небір жез көмей дарынды әншілер мен ән әуезін жанына жұбаныш жасай білген талантты өнерпаздар арқылы бүгінге жетіп отырған халықтық ән өнері – уақыт өткен сайын өз қасиетін арттыра түсетін, ұлттық ерекшелігімізді айқындап беретін асыл мұрамыз екені анық. Қанша буын өнерпаздар қолынан өтсе де, өз мазмұны мен маңызын жоймай, ұлттық мінезді, терең сезімді жырлап келе жатқан бұл өнер, шын мәнінде, өзіндік салт- санамызды, дәстүрлі тірлігімізді сақтаушы қасиетімен де құнды. Кешегі мен бүгінгінің арасын жалғап тұрған халық әндерінде ақыл-парасат та, тарих та, ұлттық мінез бен игілік те тұнып-ақ тұр.

Жүздеген жылдар бұрын айтылып, әр заманның тыныс-тіршілігін, рухани әлемін анық көрсететін ұлттық болмыстағы әндер бүгінгі мен ертеңгі ұрпақ үшін де аса қымбат мұра екені анық. Шын мәнінде, ұлттық мәдениет, ұлттық рух – бесіктен белі шықпаған баладан басталады. Тәуелсіз, егемен еліміз әлемнің төрт бұрышына бірдей танылып, саяси-әлеуметтік және экономикалық жағынан тұрақты даму жолына түскен бүгінгі күні мұның өзі ел үшін ең басты мұраттардың бірі. Сондықтан жас ұрпақ бойында отансүйгіштік сезімді тәрбиелеп, қалыптастыру, мәдени мұраларымыздың сыры мен қырын ашып, халықтың игілігіне жарату – баршамыз үшін үлкен парыз. Сан ғасырлық тарихы бар қазақ халқының дәстүрлі өнері ұрпақтан-ұрпаққа мұра болып жалғасуының нәтижесінде бүгінгі күнге дейін жетті. Халық шығармашылығының басқа да түрлері тәрізді қазақ музыка өнері де өзіндік сипатымен ерекшеленеді.

Магистр-аға оқытушы Смаилова М.С.

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты

СЫР БОЙЫ АҚЫН-ЖЫРАУЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАЛАРЫ НЕГІЗІНДЕ СТУДЕНТТЕРГЕ ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ

Резюме

В данной статье рассматриваются методы эстетического воспитания студентов на основе творчества акынов-жырау Сырдаринского региона

Summary

This article examines the methods of aesthetic education of students on the basis of creativity akyn-zhyrau of the Syrdarya region

Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев: «Сыр – алаштың анасы. Тарихқа жүгінсек, бұл жерде қазақтың үш астанасы болған: Жент, Сығанақ, Қызылорда. Сыр өңірі Қорқыт бабамыздың, Жанқожа мен Бұқарбай сынды батырлардың, Мұстафа Шоқайдың, Кердері мен ғұлама Тұрмағамбеттің, ақын Әбілда мен Нартайдың, тамаша халық жазушылары Әбдіжәміл мен Қалтайдың, т.т. көптеген аруақты, дарынды перзенттердің туған өлкесі. Сонан да Қызылорда күллі қазақ үшін қасиетті ортақ жер» [1] деген болатын. Қазақ даласында XIX ғасыр мен XX ғасырдың бас кезінде ақындық-жыраулық өнер ерекше өріс жайып, әсіресе Сыр бойы өңірінде көптеген ақын-жыраулар өкілдерінің жыр сайысындағы ерекшеленген, халық ортасында дәріптелініп өрлеген кезеңі болды. Сыр өңірі – белгілі бір дәстүрдің ғана жеке дамыған жері емес, тоғыз жолдың торабы, сан түрлі тарихи оқиғалар мен көзқарастар бір мүддеге тоғысқан топырақ. Сол себепті, өңірде өмір сүрген жырау, жыршы, ақын, күйші, әнші, сал-серілер шығармашылығы әлем әдебиетінде сирек кездесетін құбылыс ретінде, өзіндік сипаты басым өнер түрі есебінде айрықша назар аударады. Сыр елінде өмір сүріп, аты үш жүзге мәлім болған ақын-жырауларымыз ұрпақ тәрбиесіне, инабаттылық пен ой-өрісінің дамуына, эстетикалық талғам биігінен көрінуін басты назарда ұстаған, сөйтіп барша шығармаларында рухани құндылықтарды арқау еткен. Бұл жырлар ұлтымыздың болашағына үлгі-өнеге ретінде жол салған. Атадан-балаға мұра болып келе жатқан жыраулық өмір арқылы жақсылық,

ізгілік туын жоғары көтеріп, жастарды адамгершілікке, гуманизмге, еңбек етуге үндейтін толғау-термелерде игі қасиеттерді көңілге тоқып, зердеге сіңіруге баулыған.

Тәрбие бастау бұлағын халқымыздың ғасырлар бойы жинақтаған құндылықтарынан алуы тиіс. Сондықтан Сыр сүлейлері шығармалары бүкіл тәрбие жүйесінің негізгі сипаттарына сай келеді. Жиенбай, Балқы Базар, Тұрмағанбет Ізтілеуов, Шораяқтың Омары, Қарасақал Ерімбет, Бұдабай Қабылұлы, Дүр Оңғар, Кете Жүсіп, Қаңлы Жүсіп, Нұртуған, Нартай Бекежанов, Рүстембек, Көшеней секілді жыр жампоздары артына тәлім-тәрбие, өнеге қалдырып, өсиеттік мәні бар ақыл-нақылдар жазған. Бірлік, татулық, адамгершілік қасиеттер қауымдастыққа әкелетін Сыр сүлейлері толғау-терме, ақыл-нақыл сөздері арқылы көрсеткені айқын. Келтірілген ұстанымдарға сай, Сыр саңлақтары шығармаларында тәрбие үдерісінің мақсаттарын нақтылап отырған. Сыр бойы жыраулары адам тәрбиесіне ерекше көңіл бөліп, жастарды өзін-өзі танып білуге, жамандықтан жирендіріп, жақсылыққа ұмтылдыруға, мейірімділікке, сүйіспеншілікке баулып келген. Жастардың жан дүниесін байытып, ақыл-сезімін жетілдіруді басты мақсат тұтқан Сырдың сырлы сарынымен жырлаған Сыр сүлейлерінің толғау-термелерінен үзінді алып, дәлелдеме жасап, тізе беруге болады. Жан тазалығы ізет-тәрбиеден бастау алатынын, жыр жолдарымен жеткізген олар адам жанын рухани жағынан жетілдіру, адам жүрегіне ықпал ете отырып тәрбиелеуге көңіл бөлген. Оқушы мен тыңдарманға ой түсіретін асыл сөз термеленген. Демек, Сыр елінде өмір сүрген ақын-жырауларымыздың дүниетанымы халқымыздың ежелгі даналық үлгілерімен қабыса байланысып жатыр екен. Сыр елінде ғасырлар бойы қалыптасқан жыраулық, жыршылық өнер халқымыздың рухани дүниетанымының көркемдік ойлау жүйесінің жемісі. [2].

Қазақтың ақын-жыраулар тарихынан ерекше орын алатын Сыр бойы ақын-жырауларының әдеби-музыкалық мұрасы ұлттық рухани құндылықтарымыздың үлкен бір саласы болып табылады десек, ақын-жыраулардың өмір, заман жайындағы толғаныстарын, дана өсиеттері мен ақыл-нақылдарын қазіргі жастарға насихаттау – білім мен тәрбиені ұштастырудың негізгі тәсілдерінің бірі. Оның тарихи негіздері де жоқ емес. Студенттерді Сыр бойы ақын-жырауларының шығармаларымен таныстырып, тақырыптық-идеялық, жанрлық, көркемдік эстетикалық ерекшеліктеріне қарай талдауға

машықтандыру арқылы ғылыми ізденушілігін, өлке өнерін танып-білуге құлшынысын арттыруға болады. Студенттерге жыраулық өнердің құдіретін, оның адам баласы жаратылғаннан бері бірге жасасып келе жатқандығын, мәңгілік жаңарып, жасарып отыратын үрдіс екенін түсіндіре отырып, сол өнерді жасаушылардың бір тобы - Сыр бойы ақын-жыраулары, олардың әртүрлі дәстүрде жазылған шығармалары жайында айтуымыз керек.

VIII-IX ғасырларда ғұмыр кешкен ұлы Қорқыт бабалардан бастау алған Сыр бойының ақын-жыраулары өзіндік дәстүрімен өзге аймақтардан ерекшеленіп тұрады. Өлеңді өнердің пірі тұтып, басқа қонған бақ, абырой санап, жақсы жыр тудыруды басты мақсат тұтып, ерен дарындылығымен суырылып алға шыққандарды Сыр бойы халқы үлкен құрметпен дүр, шайыр, сүлейлер деп атады. Шайыр, дүр, сүлейлер өз шығармаларына рухани құндылықтарды арқау еткен. Сүлейлер дүниеге келтірген жырлар ұлтымыздың болашағына үлгі-өнеге ретінде жол салған, теңдесі жоқ мұралары арқылы жақсылық, ізгілік туын жоғары көтеріп, жастарды ауызбіршілікке, адамгершілікке, елжандылыққа, еңбек етуге үндейтін толғау-термелерде игі қасиеттерді көңілге тоқып, зердеге сіңіруге баулыған.

Дәстүрлі киелі жыр өнерінің Сыр еліндегі қайталанбас тұлғалары Балқы Базар, Жиенбай, Тұрмағамбет Ізтілеуов, Шораяқтың Омары, Қарасақал Ерімбет, Дүр Онғар, Бұдабай Қабылұлы, Ешнияз сал, Тұрымбет Салқынбайұлы, Тасберген жырау, Кете Жүсіп, Қаңлы Жүсіп, Нұртуған, Нартай Бекежанов, Рүстембек, Көшеней секілді майталман жырау-шайырлар жас ұрпаққа тәлім-тәрбие, өнеге қалдырып, өсиеттік мәні бар ақыл-нақылдар жазған. Олардың шығармашылығын барынша терең зерттеп, оны жастар тәрбиесінде қолдану ұлттық тәрбиенің маңызды міндеттерінің бірі. Сыр сүлейлері шығармашылығындағы ұлтжандылық идеялар өмірді, адамды сүйоден бастау алып, жастарды еңбексүйгіштік дағдыларын қалыптастыруға, адамгершілік асыл қасиеттерді насихаттауға, сана-сезімді жетілдіріп, ұлттық рухты көтеруге бағытталған. Жалпы, Сыр сүлейлерінің педагогикалық ой-пікірлері мен оның шығармаларындағы ұлтжандылық идеялары арнайы зерттеліп, оған қатысты теориялық тұжырымдар мен ұсыныстардың нақты көрсетілмегендігі ғылыми педагогикалық тұрғыдан зерделеуді қажет етеді. Сыр сүлейлері, дүрлер мен шайырлардың, ақын, жыраулардың өсиеттері - адамгершілікке, өнер-білімге,

әділеттілікке үндейді. Мазмұны жағынан олар ел тілегі, халық мүддесі, болашақ қамы үшін айтылған адамгершіл ақыл-тағылым сөздер.

Сыр бойы жыраулары шығармашылығының басты лейтмотиві – адами құндылықтар. Олар көркем туындыларымен, шұрайлы тілімен жастарды өзін-өзі танып білуге, жамандықтан жирендіріп, жақсылыққа ұмтылдыруға, мейірімділікке, сүйіспеншілікке баули білген. Осындай тағылымды жыраулардың бірі – аты бүкіл қазақ халқына белгілі атақты жырау Базар Оңдасұлы Өтемісов. Жыраулардың жампозы атанған Базар жырау Оңдасұлы Қызылорда облысы Қармақшы ауданында туған. Руы — Кіші жүздің шөмекейі, оның ішіндегі Балқы, сондықтан халық арасында Балқы Базар аталып кеткен. Базар ерте жетім қалып, нағашысы Өтемістің қолында тәрбиеленеді. Тоғыз жасынан Тәспен бидің тәрбиесінде болады. Тәспен бидің ауылына белгілі жыраулар жиі келіп, апталап-айлап жатып, жырлайтын болған. Жастайынан сол жыраулардың тағылымды жырларын тыңдап өскен Базар жырау 15 жасынан жырау атанады. Сол кезден бастап Ор төңірегін, Ырғыз, Сыр бойы, Қызылқұмды, Үргеніш, Хиуа өңірін аралап, жыр жырлайды. Базар жырау Ноғайлы дәуірінің кыссаларын, халық көп тыңдайтын «Көрұғылы», «Жүсіп — Ахмет», т.б. дастандарын өздігінше жаңадан жырлап, Сыр бойына таратады. Сол кезде шығыс аңыздарының ізімен «Әминә қыз», «Айна — тарак» дейтін шағын дастандар дүниеге келеді. 1907 жылы Базар жырау Қазан қаласынан тасқа басылып шыққан «Айман — Шолпан» жырын қайтадан жаңғырта жырлайды. Кейіннен «Қыз Жібек» жырына да көп өзгеріс енгізіп, қайта жырлап ел арасына таратады. Жыраудың «Әр кемелге - бір зауал», «Тіршіліктің түрлері», «Керқұлан», «Кермиық», т.б. толғауларына жақсылық пен жамандық, адамшылық пен зұлымдық мәселесі арқау болады. «Жырау көзі тірісінде, әсіресе, қартайған шағында құрдасы әрі туысы Нұрымбеттің Төремұрат деген оқыған баласына ауызша айтып отырып, көп толғау-жырларын, дастандарын хатқа түсірткен. Оның бұдан да басқа хатшылары болған. Жыраудың өз айтуымен хатқа түскен 15 мың жолға жуық өлең-жырлары, 5 дастаны сақталған» [3].

«Базар жырау шығармашылығында, біздіңше, адам, адам тағдыры туралы айту ерекше орын алды, адам туралы жаппай айтудан толғау үлгілі өлеңіміздің тарихында алғаш рет нақты айту, мораль, адамгершілік сапалар мен адамдық қасиеттерді көркем шығарма нысанына нақты адамды ала отырып жырлау

жүзеге асты. Кез келген мәселені нақты, деректі жырлауы арқылы Базар жырау шығармалары толғаудың жанрлық мүмкіншілігін жетілдіре түсті, көркем шығарманың өзі өмір сүріп отырған дәуірдің ділгір мәселелерін көтеруін, уақытпен үндесуін, реалистік сипатының артуын жолға қойды. Кез келген өнер туындысының бойынан адам бейнесі, оның жан-жақты жасалуы, сомдалуы неғұрлым айқын көрінсе, бұндай ерекшелік әдебиеттің соғұрлым нәтижелі даму жолына түскенін, есейіп келе жатқанын дәлелдей түседі. Демек, поэзиямыздың тарихындағы барынша жетілген, өмір құбылыстарының философиялық мәні мен маңызын, адам өмірінің саяси-әлеуметтік мәселелерін терең жырлайтын Базар жырау толғауларын өз заманының үздік туындылары болды деп нық айтуға болады», - деп жазады белгілі филолог ғалым Б.Кәрбозұлы

Базар жыраудың өлең құрылымы негізінен – толғау. Толғаулардың кейінгі ұрпаққа үлгі аларлықтай терең мағыналы нақыл өсиеттерге бай болып, ұйқасы, әуені, белгілі ырғағы болуы керек. Базар шығармалары осы талаптарға сай келеді. Жырау толғаулары негізінен ойға, сезімге құрылған. Пікірі тұтас ойы терең, жүйелі болып өріледі. Базардың қай өлең-толғауларын алмайық, бәрінен ақын өмір сүрген кезеңнің тыныс лебі еседі. Сол кездегі қоғамдық ортаның түсінік-танымы, мінез-құлқы суреткерлік шеберлікпен ашылады:

Жақсы мен жаманның
 Арасы жер мен аспандай.
 Білерсің бір күн басына
 Іс түскен кезде сасқанда-ай.
 Мырза менен саранды
 Өлшестіріп қарасаң,
 Ылди мен зәулім асқардай!
 Ғалым менен наданды
 Салыстырсаң білерсің,
 Дария шіреп тасқандай!... [4]

С. Сейфуллин: «Бұқар жыраудан кейінгі қазақтың ірі жырауы Базар жырау» деп бекерге айтпаса керек... Халқымыз ғасырлар бойы қадірлеп, әр сөзін бойтұмарындай қастерлеп, жадында ұстап жеткізді. Ұрпақ мүлкі, ел қазынасы ретінде сары алтындай сақталды. Олар қалдырған татымды терме тұтымды үгіт, адамгершілік өсиет әр кез ақын-жырауларын тебіренткен аса құнды туындылар

Базар жырау өзінің «Сұм дүние», «Халқы үшін туған қайратты ер» жырында әлеуметтік мәселелерді қозғап, елді ынтымаққа, бірлікке шақырады. Базар жырау «Ел жақсылары» толғауында Сыр өңірінің айтулы тұлғалары: Өткелбай сыпа, Бекетай молда, Құлбарақ батыр, Көбек, Басығара би, Бекмырза, Бәймен, Төртқара, Үмбет секілді тарихи кісілер туралы жырлайды. Сыр елінің әр жерінен жер-су атаулары берілген мұндай тарихи тұлғаларымызды жырау басқаларға үлгі ете және кейінгі ұрпаққа мұра етіп қалдыру мақсатында жырлаған. Кіндік қаны тамып, өсіп-өнген туған елінің елеулі тұлғаларының есімдерін ұлықтап, жас ұрпақ үшін шежіреге айналдыра отырып жырлауы жастарға тамыры терең тәлімнің, елжандылық пен батырлықтың, туған жерге, елге адалдық, адамгершілік қасиеттердің ұтымды насихатталуы деп ұғамыз.

Сыр бойы жыраулары адам тәрбиесіне ерекше көңіл бөліп жастарды өзін-өзі танып білуге, жамандықтан жирендіріп, жақсылыққа ұмтылдыруға, мейірімділікке, сүйіспеншілікке баулып келген. Жастардың жан дүниесін байытып, ақыл-сезімін жетілдіруді басты мақсат тұтқан Сырдың сырлы сарынымен жырлаған Сыр сүлейлерінің толғау-термелерінен үзінділер алып дәлелдеме жасап, тізе беруге болады. «Сыр сүлейлері», «Жыраулар мекені» атанған Сыр бойының музыкалық мұрасы бүгінгі күнге дейін әлемнің музыка зерттеушілерінің назарынан тыс қалмай келе жатқаны жасырын емес. Осы орайда музыка мамандары өнертану ғылымына Арал, Қазалы аймағының мақамдарын топтастырып, «Сырлы сарын», «Даланың даналық дәстүрі» және «Аталар аманаты», «Көрұғлы», Қармақшы мақамдарын жинап нотаға түсіріп шығарған еңбектері көпшілік қауымнан оң бағасын алуда. Демек, ғасырдан-ғасырға, атадан балаға ауызба-ауыз, қолма-қол беріліп, үзілмей жетіліп келе жатқан жыраулық дәстүрдің музыкалық мұрасын қазіргі таңда зерттеуге мүмкіндік туды және ол жалғасын тауып келеді. Өнер мен жырдың ордасына айналған Сыр өңірі күллі түркі тектес халықтарының тұнық бастауындай десе болады. Боз даланы боздата салған жыраулық дәстүрдің сан қырлы мақамы көне түркі әлеміне жетелейді. Осындай саф алтындай мұраны алға апарушы Сыр саңлақтарының сара іздерін жаңғырту бүгінгі ұрпақ үшін үлгі мен өнеге. [5] Қазіргі уақытта Сырдың бойында 500-ден аса жыраулық өнерді дәріптеушілер болса, солардың рухына арнап, «Сыр сүлейлері» аллеясын салынып ұрпақ үшін өшпес мұра болып қалды. Астарлы сөздер мен тұлғалардың бейнелерін көріп,

оқып білген, бүгінгі жас ұрпақтың ой-санасы жаңарып, жаңаша көзқарас қалыптастырары анық.

Сырдария бойының ақын-жыраулары мұралары – ұрпақтардың өткені мен бүгінін, келешегін жалғаудағы рухани дәнекер. Сондықтан жыраулық поэзиядан келген бұл үрдістің Сыр бойы ақын-жырауларының шығармалары арқылы жалғасуы қазіргі және болашақтағы ұлттық сөз, ән өнері дамуының дәстүрлі көркемдік негізі болып қала беретіні ақиқат.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н.Ә. Тарих толқынында. – Алматы: Атамұра, 1999.
2. Егізбай Н.Ә. Сыр сүлейлері. – Қызылорда. 2002.
3. Бердібаев Р. Сарқылмас қазына. А., Жазушы, 1982.
4. Базар жырау. Шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1986.
5. Еңсегенұлы Т. Сыр бойы ақын-жыраулары. Әдеби зерттеу. – Алматы: Білім. 2000.

PRAWO

Ekologiczne, rolne i agrarne prawo

Уатаева Н.К. Объективная сторона убийства

Уатаева Н.К.

Инновационный Евразийский Университет

г. Павлодар

ОБЪЕКТИВНАЯ СТОРОНА УБИЙСТВА

В данной статье мы рассмотрим, что же является объектом убийства, и проанализируем объективную сторону убийства.

Объектом убийства, считается жизнь человека, вне зависимости от пола, возраста, гражданства, расовой принадлежности человека и т.д.

Непосредственным объектом правонарушения против жизни является жизнь человека. Не имеет значение какое положение у человека, его социальный статус, состоятельность, национальность, расовая принадлежность,

возраст, здоровый или больной, бедный или богатый, закон на равне охраняет жизнь любого человек с момента его рождения и до наступления смерти.

Жизнь определяется как объект убийства, и рассматривается в таких аспектах как:

1) биологический аспект. Жизнь есть метод существования белковых тел, который по своей сути состоит в постоянном самообновлении, составных частей этих тел и выполнении важных функций организма;

2) биологический аспект. Жизнь человека есть совокупность таких элементов, как психические процессы, психологическое состояние, психические свойства в целом, составляющие психику человека, а также психические явления и психологические факты. Определение психологических понятий, сопровождающих убийство: насилие, агрессия, жестокость;

3) социальный. Жизнь определяется как воздействие общества и личности, формирование конкретных социальных установок с учетом социальных детерминантов при совершении убийства;

4) уголовно - правовой аспект. Рассматривает жизнь человека как объект уголовно-правовой охраны.

Непосредственным объектом убийства выступает жизнь конкретного человека, определенного индивидуума, единственного и неповторимого.

Из понятия убийства, данного в ч.1 ст. 99 УК РК, следует отличать убийство человека от самоубийства, которое характеризуется следующими признаками:

- 1) добровольный;
- 2) сознательный;
- 3) без воздействия иных лиц;
- 4) собственноручный акт лишения себя жизни любым способом.

По законодательству Республики Казахстан самоубийство не предусмотрено, не влечет уголовной ответственности, предусмотрено только доведение до самоубийства по ст. 105 УК РК.

Объективная сторона правонарушения определяется в противоправном причинении смерти другому лицу путем общественно-опасного противоправного действия или бездействия. Состав правонарушения, предусмотренный ст. 99 УК РК по конструкции считается материальным, следовательно обязательным признаком объективной стороны правонарушения является наступление общественно-опасного последствия.

Убийство с объективной стороны имеет три основных элемента:

- 1) действие или бездействие, которое направлено на лишение жизни лица;
- 2) последствие, то есть обязательный результат преступности как смерть лица;
- 3) причинная связь между деянием преступника и наступившей смертью потерпевшего.

Действие определяется как поведение преступника, которое выражается в виде действия, или применения к потерпевшему различного вида силы. Имеет активную форму.

Бездействие это поведение виновного, которое характеризуется в умышленном несовершении действия, где виновный обязан был предпринять меры для устранения опасности, имеет пассивную форму. Например, неисполнение обязанностей обеспечения жизни и безопасности.

Как мы видим, причинная связь между действием и последствием будет считаться необходимым отличием объективной стороны, а именно убийства.

Причинная связь считается объективной и если она будет прямой, а не косвенной (случайной), то тогда будет иметь уголовно-правовое значение.

Причинная связь определяется признаками:

1) деяние, которое является причиной, предшествует по времени наступления смерти;

2) деяние- необходимый признак наступления смерти, а точнее считается как условие, при котором смерть не может наступить даже при имеющихся обстоятельствах;

3) деяние в момент совершения преступления образует неминуемость или конкретную вероятность непосредственного причинения смерти, или образование следующего признака причинности, логически приводящего к ней

При изучении объективной стороны следует знать что действие (бездействие) считается лишь внешним признаком, т.к. общественная опасность признается только после наступления вреда - смерти потерпевшего. Наступление смерти и есть главный признак объективной стороны. Не наступление данного последствия в независимости от действия (бездействия) виновного исключает признание правонарушения окончанным.

Из вышесказанного отметим, что объектом при умышленном убийстве будет являться жизнь потерпевшего, а объективной стороной будет считаться причинение смерти как действием так и бездействием.

Часто сотрудники правоохранительных органов сталкиваются с проблемой раскрытия убийства, именно убийства, так как бывает недостаточность доказательств.

В Республике Казахстан криминалистика не получила достаточного развития, нежели в других странах, для сбора доказательств и более точного выявления результатов экспертизы нам необходима высокотехнологическая лаборатория, нет четкого и равномерного распределения сил сотрудников ОВД, в связи с нехваткой в штате сотрудников.

На начальном этапе раскрытия оперуполномоченный, как правило, располагает лишь минимальной первичной информацией и не имеет достаточных данных, чтобы установить все существенные обстоятельства дела, наличие фактов и следов, обнаруженных в начале следствия, позволяет давать различные практически возможные предположительные толкования расследуемого события, т.е. выдвигать различные версии относительно обстоятельств его совершения.

Например, обнаружение трупа человека с признаками насильственной смерти позволяет выдвинуть версию убийства, самоубийства или несчастного случая. Исходя из обстоятельств дела, выдвигаются версии относительно места времени, способа причинения смерти, механизма нанесения повреждений, мотивов убийства или самоубийства, орудий или средств убийства, места расчленения или сокрытия трупа или его частей; версии, объясняющие происхождение отдельных предметов и следов, обнаруженных при осмотре места происшествия и трупа. Наибольшее значение при расследовании убийств имеет построение и проверка версий о способе совершения убийства, мотивах убийства и личности убийцы. Все эти версии тесно связаны между собой.

Для того, чтобы оперативно раскрыть преступление, необходимы такие принципы, как: - планирование раскрытия; - взаимодействие оперуполномоченного с другими сотрудниками полиции, а так же со следственными подразделениями; - привлечение общественности к раскрытию и расследованию преступления; - деятельность по предупреждению преступлений.

. Так для успешного раскрытия и расследования убийств, необходимо:

-составить четкий расчет сил и средств подразделений ОВД исходя из численности сотрудников в штате;

-тщательно разработать и грамотно составить комплекс ОРМ для раскрытия преступления;

-Правильно использовать (в качестве доказательственной базы) результаты криминалистических исследований вещественных доказательств;

-Достаточный уровень высокого профессионализма и взаимодействия оперативных работников, предварительного следствия, криминалистических и других подразделений.

Сywilne prawo

Святський О.А

Дніпровський університет ім. Альфреда Нобеля

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБОВ'ЯЗАНЬ, ЯКІ ВИНИКЛИ ВНАСЛІДОК ВЧИНЕННЯ ШКОДИ ДЕРЖАВНИМИ ОРГАНАМИ, ОРГАНАМИ МІСЦОВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ЇХ ПОСАДОВИМИ ОСОБАМИ

Бездіяльність органів державної влади та їх посадових осіб є однією із головних причин порушення прав фізичних та юридичних осіб. Однак досі Українське законодавство не має дійсно актуальних, сучасних та впливових механізмів, які змушували посадових осіб дотримуватися законодавства та у випадку його порушення були повною мірою притягнуті до відповідальності працювати та притягували їх до відповідальності за позовом або скаргою особи.

Актуальність обраної теми полягає у необхідності втілення у приватно-правову сферу ідей про те, що:

1. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані, а при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод[1];

2. Кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень[2].

Об'єктом дослідження даної роботи є:

1. Забов'язання, які виникли внаслідок вчинення шкоди державними органами, органами місцевого самоврядування та їх посадовими особами;

2. Особливості відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, органом влади, органом місцевого самоврядування або їх посадовими чи службовими особами.

Для досягнення даної мети, поставлені наступні завдання:

1. Визначити межі шкоди, завданої органом державної влади, органом влади, органом місцевого самоврядування або їх посадовими чи службовими особами.

2. Розглянути порядок відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, органом влади, органом місцевого самоврядування або їх посадовими чи службовими особами.

3. На підставі одержаної інформації визначити проблематику та зробити висновок.

Загальновідомо, що для правової демократичної держави пріоритетом є забезпечення та захист прав і свобод особи.

Важливу роль у захисті прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб відіграють органи державної влади, місцевого самоврядування, а також їх посадові особи.

Основною проблемою у взаємовідносинах особи і держави є принцип, закріплений у ст. 56 Конституції України: «Кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень» .

Механізм визначаючий відповідальність держави перед особою – це одна з головних гарантій і свобод людини, закріплених у чинному законодавстві: держава встановлює механізм власної публічно-правової відповідальності, бере на себе обов'язок забезпечити також можливість її реалізації, зробити доступною для громадян. Завдяки цьому досягається послаблення тиску держави на суспільство і водночас збільшується можливість його контролю за діями держави, рішеннями її органів та посадових осіб.

Положення Конституції України про відповідальність держави конкретизовано в цивільному законодавстві.

Аналіз судової практики свідчить, що чинні правові інститути та механізми далекі від ідеалу. Відсутність ефективних засобів відновлення порушених прав призводить до того, що постраждалі від зловживань владою громадяни змушені звертатися до міжнародних органів і, зокрема, до Європейського суду з прав людини.

Заподіяння шкоди державними органами, органами місцевого самоврядування, а також їхніми посадовими особами належить до спеціальних деліктів і є окремим видом відповідальності. Для настання деліктної відповідальності держави, крім загальних умов (завдання шкоди, протиправна поведінка, причинний зв'язок, вина), потрібні спеціальні:

- 1) спеціальний суб'єкт – заподіювач шкоди;
- 2) сфера його діяльності.

Специфіка зазначеного виду відповідальності полягає в тому, що шкоди громадянам та юридичним особам завдають державні органи та органи місцевого самоврядування в процесі здійснення публічно-правових функцій. Несприятливі наслідки майнового і морального характеру виникають у результаті незаконних владних приписів.

Такими приписами не можна нехтувати, вони обов'язкові до виконання

Майнова відповідальність за незаконну державно-владну діяльність полягає у застосуванні з ініціативи потерпілого в судовому порядку заходів цивільно-правової відповідальності до відповідного органу[3].

Незважаючи на те, що шкода заподіюється в сфері публічних правовідносин, умови і порядок її відшкодування регулюються чинним цивільним законодавством України за правилами деліктної відповідальності. Необхідно підкреслити, що відшкодування шкоди в рамках деліктної відповідальності є найдоцільнішим і виправданим. Воно повною мірою відповідає інтересам громадян і організацій, потерпілих від незаконної діяльності державних, комунальних, правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування або їхніх посадових осіб[4].

На підставі вищезазначеного, на мою думку, для настання цивільно-правової відповідальності держави не мають значення характер незаконної владної діяльності і ступінь вини конкретного посадовця. Дії або бездіяльність посадової особи можуть містити ознаки злочину або кваліфікуватися як адміністративне правопорушення чи дисциплінарний проступок. Не мають значення мотиви скоєння протиправних дій, чи то корислива зацікавленість або правова безграмотність. Відповідальність держави, її органів зумовлена тим, що повноваження, якими скористалася особа, надані їй в інтересах відповідного

публічно-правового утворення, у зв'язку з чим останнє несе ризик несприятливих наслідків діяльності правопорушника.

Література:

1. Конституція України, № 254к/96-вр, редакція від 30.09.2016. Електронний ресурс [режим доступу]: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254/96-вр>

2. Цивільний кодекс України, № 435-15-вр, редакція від 15.12.2017. Електронний ресурс [режим доступу]: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

3. Відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, органом влади автономної республіки Крим, органом місцевого самоврядування або їх посадовими чи службовими особами. Електронний ресурс [режим доступу]: <http://pidruchniki.com/1546022557323>

4. Проблеми відшкодування шкоди, завданої органами влади. Електронний ресурс [режим доступу]: pravo.org.ua/files/Green_book_MD.doc

POLITOLOGIA

Globalnych badań

Залесский Б.Л.

Белорусский государственный университет

БЕЛАРУСЬ – КАЗАХСТАН:

НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

В ноябре 2017 года президенты Беларуси и Казахстана подписали договор о социально-экономическом сотрудничестве до 2026 года с программой конкретных мероприятий по его выполнению на этот же период. «Этот программный документ призван закрепить перспективные отношения двух стран и открыть новые возможности в развитии всестороннего взаимодействия» [1]. В частности, стороны пришли к выводу, что сложившаяся с 1992 года – момента установления дипломатических отношений – база двусторонних партнерских связей позволяет сегодня Минску и Астане перейти на новый технологический уровень взаимодействия с упором на инновации и высокие технологии. Тем более, что за три квартала 2017 года товарооборот между странами увеличился сразу почти на 65 процентов и составил около 500 миллионов долларов. Но, по мнению глав государств, даже эта позитивная динамика еще не соответствует потенциалу интеграционного взаимодействия Беларуси и Казахстана. Вот почему перед правительствами обеих стран поставлена напряженная задача – в течение двух-трех ближайших лет довести объем взаимного товарооборота до одного миллиарда долларов за счет реализации перспективных проектов в самых различных областях: нефтехимии, сельском хозяйстве, энергетике, транспорте, логистике и новых технологиях. При этом основным двигателем двустороннего экономического сотрудничества будет оставаться промышленная кооперация, в рамках которой белорусская сторона заявила о своей готовности к увеличению уровня локализации совместно выпускаемой в Казахстане продукции, что позволит создать там

дополнительные рабочие места. К слову, «сегодня в Казахстане работает 260 белорусских предприятий» [2].

Пути решения поставленной задачи по увеличению объемов белорусско-казахстанской взаимной торговли основательно были рассмотрены сторонами на состоявшемся в ноябре 2017 года в Минске самом масштабном в истории сотрудничества Беларуси и Казахстана бизнес-форуме, участие в котором приняли около 400 представителей деловых кругов двух стран, а на работавшей параллельно выставке «55 белорусских предприятий представили более 100 передовых разработок» [3].

Большие перспективы в плане увеличения белорусских поставок в Казахстан существуют, например, в деревообрабатывающей промышленности. Достаточно сказать, что за период с января по сентябрь 2017 года предприятия белорусского концерна “Беллесбумпром” увеличили экспорт своей продукции на казахстанский рынок на 42,3 процента или до 18,3 миллионов долларов. Примечательно, что «в Казахстан предприятия концерна поставляют практически все виды продукции деревообработки, в первую очередь мебель, которая в общем объеме экспорта занимает более 60%. На второй позиции по объемам продаж – древесностружечные плиты» [4]. А далее следуют древесноволокнистые плиты, фанера, пиломатериалы, двери, окна, обои, бумага, картон, спички. И практически каждая из этих экспортных позиций на казахстанском рынке демонстрирует планомерный рост объемов.

Еще одна солидная статья экспорта из Беларуси в Казахстан – грузовые автомобили и сельскохозяйственная техника. Так, в рамках уже называвшегося белорусско-казахстанского бизнес-форума Белорусский автомобильный завод и ТОО “АстанаБелАЗСервис” подписали договор на поставку в эту центрально-азиатскую страну 25 карьерных самосвалов почти на 25 миллионов долларов. Кроме того, в соответствии с подписанным меморандумом между Минским автомобильным заводом и компанией Hyundai Trans Auto в Казахстан «планируется поставить 100 машинокомплектов самосвалов и коммунальной техники в 2018 году» [5]. Наконец, в 2018 году Минский тракторный завод отгрузит две тысячи своих машин в адрес ТОО “Торговый дом Белорусский трактор”, а ОАО “Гомсельмаш” – 500 машинокомплектов к комбайнам казахстанскому АО “Агромашхолдинг”. Немаловажен и тот факт, что гомельчане предоставили своим партнерам – АО “Агромашхолдинг” –

эксклюзивные дилерские права на реализацию в Казахстане всей линейки своей продукции, что позволит им серьезно расширить ассортимент экспортируемых комбайнов. Речь, в частности, идет о том, чтобы «в южную часть Казахстана поставлять технику для уборки риса» [6]. Такая машина, которую сейчас готовят к запуску в серийное производство, у «Гомсельмаша» есть.

Амбициозные планы взаимодействия Беларусь и Казахстан намечают также в развитии цифровых транспортных коридоров в Западную и Северную Европу, что весьма важно с учетом географического расположения обеих стран, находящихся на линии экономического пояса Шелкового пути. Стратегическая задача здесь звучит так: удваивать объемы контейнерного транзита, чтобы транспортировать «1 млн контейнеров в год к 2020 году и 2 млн – к 2025-му» [7]. При этом важно, чтобы в среднем контейнер из Центральной Азии доходил до Западной Европы за две недели. Стороны намерены справиться с этой задачей, благодаря слаженной работе с китайскими и российскими коллегами.

Литература

1. Официальные переговоры с Президентом Казахстана Нурсултаном Назарбаевым [Электронный ресурс]. – 2017. – URL: http://president.gov.by/ru/news_ru/view/ofitsialnye-peregovory-s-prezidentom-kazahstana-nursultanom-nazarbaevym-17546/
2. Отношения Беларуси и Казахстана вышли на высокий стратегический уровень – Назарбаев [Электронный ресурс]. – 2017. – URL: <http://www.belta.by/politics/view/otnosheniya-belarusi-i-kazahstana-vyshli-na-vysokij-strategicheskij-uroven-nazarbaev-278130-2017/>
3. Дыленок, Ю. Около 400 участников собрал белорусско-казахстанский бизнес-форум в Минске / Ю. Дыленок // [Электронный ресурс]. – 2017. – URL: <http://www.belta.by/economics/view/okolo-400-uchastnikov-sobral-belorusko-kazahstanskij-biznes-forum-v-minske-278134-2017/>
4. Предприятия “Беллесбумпрома” в январе-сентябре увеличили экспорт в Казахстан на 42,3% [Электронный ресурс]. – 2017. – URL: <http://www.belta.by/economics/view/predpriyatija-bellesbumproma-v-janvare-sentjabre-velichili-eksport-v-kazahstan-na-423-278065-2017/>

5. Дыленок, Ю. Крупные контракты подписаны на белорусско-казахстанском бизнес-форуме / Ю. Дыленок // [Электронный ресурс]. – 2017. – URL: <http://www.belta.by/economics/view/krupnye-kontrakty-podpisany-na-belorusko-kazahstanskom-biznes-forume-278142-2017/>
6. Дыленок, Ю. Эксклюзивным дилером “Гомсельмаша” в Казахстане стало АО “Агромашхолдинг” / Ю. Дыленок // [Электронный ресурс]. – 2017. – URL: <http://www.belta.by/economics/view/ekskljuzivnym-dilerom-gomselmasha-v-kazahstane-stalo-ao-agromashholding-278165-2017/>
7. Дыленок, Ю. Беларусь и Казахстан активизируют сотрудничество в развитии цифровых транспортных коридоров / Ю. Дыленок // [Электронный ресурс]. – 2017. – URL: <http://www.belta.by/economics/view/belarus-i-kazahstan-aktivizirujut-sotrudnichestvo-v-razvittii-tsifrovyyh-transportnyh-koridorov-278213-2017/>

Regionalne polityczne procesy

Атаева Т.Т., Муканова Г.

Астана, Казахстан

ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ЕВРАЗИЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Геоэкономика один из подразделов геополитики направленный на экономическую мощь государства. Евразийская интеграция является экономическим процессом и тенденции развития геоэкономики являются основным направлением в данном проекте. Экономическое положение стран - участниц ЕАЭС зависит не только от стабильного развития стран-участниц, но и стран которые не входят в данный союз.

Так, в Республике Казахстан и Российской Федерации наблюдался спад экономических составляющих, причиной которым послужила негативная геополитическая и информационная атмосфера в Украине и Сирии, а также обострившийся ситуация на Ближнем Востоке. Некоторые источники утверждают, что именно по этой причине образование Евразийского союза прошло просто и незаметно. Причиной спада для всех участников союза служит ухудшение внешних торговых условий. Отрицательный характер внешних политических условий, отражается на активности взаимной и внешней торговли между странами-участницами ЕАЭС, так в 2015 году она сократилась на 33 % [1].

Вступление Республики Казахстан в 2015 году в ВТО, вызвало беспокойство у участников ЕАЭС, а особенно у Российской Федерации, по причине заниженных ставок на импортные товары из третьих стран, которые будут поставляться на территорию России, что может навредить общему бюджету. Помимо этого вызывает сомнения устройство компенсационных пошлин за возврат тарифов и система контроля пересечения границ и таможенного учета таких товаров.

Евразийский экономический союз, не успев образоваться, столкнулся с новыми геополитическими вызовами. Они могут иметь как внутренний характер, который проявляется в минусах устройства национальных экономик;

так и внешний. Возникновение внешних геополитических вызовов дает нам возможность оценить реальные позиции и перспективы Евразийского союза в условиях глобальной нестабильности. Одним из ярких примеров служит создание Транстихоокеанского партнерства (в дальнейшем ТТП). Состав ТТП: США, Япония, Новая Зеландия, Вьетнам, Канада, Австралия, Малайзия, Перу, Бруней, Сингапур, Чили и Мексика.

Соглашение о формировании АТР послужило созданию новой мощной политической системы. Особенностью договора является зона свободной торговли, но наряду с этим условием определены экономические стандарты для стран-участниц. Это обуславливает ТТП как экономический союз, который считается одним из крупнейших в мире это доказывает тем, что страны, которые вошли в данный союз, обеспечивают около 40% мировой экономики и 30% мировой торговли. Заключение данного соглашения было неожиданным, так как по прогнозам наблюдателей в - первую очередь будет создано Трансатлантическое торгово - инвестиционное партнерство между США и Западной Европой (в дальнейшем - ТТИП). Цель данного союза также организация свободной торговли, только между США и Европейским союзом. Переговоры по данному поводу ведутся по сей день. Когда два этих объединения начнут действовать, вокруг Евразийского экономического союза, образуются две крупные свободные экономические зоны, на долю придется до 86% от мирового ВВП. ТТП и ТТИП созданы под эгидой США, что повысит их влияние на мировой арене. Очевидно, что два указанных партнерства составляют угрозу ЕАЭС, так как создание зон свободной торговли по периметру ЕАЭС будет перенаправлять товаропотоки, которые на сегодняшний день осуществляются между членами ЕАЭС, с одной стороны, и странами АТР и ЕС, с другой, на внутренние пространства ТПП и ТПИП [2].

Вследствие, устройство торгово-экономических отношений стран-участниц ЕАЭС с Западом и Востоком может оказаться под угрозой. Также нельзя исключать, что США может привлечь участников ЕАЭС к присоединению к партнерствам, что послужит нарушению целостности ЕАЭС с экономической и политической стороны. Нельзя оставить без внимания одновременное участие Вьетнама в зоне свободной торговли с ЕАЭС и ТПП, это повлечет за собой беспощадное пересечение товара реэкспортом из стран ТПП через таможенную территорию Вьетнама в страны-участницы ЕАЭС, что

принесет союзу серьезный экономический урон. В целях избежания подобных геополитических угроз странам - участницам ЕАЭС необходимо укрепить евразийские интеграционные процессы, путем ускорения решения важнейших вопросов формирования ЕАЭС, а именно: создание общего электроэнергетического рынка, создание финансового мега-регулятора ЕАЭС, формирование единого рынка нефти, газа и нефтепродуктов [3].

В противоположность данным «партнерствам» можно рассмотреть китайский проект «Экономический пояс Шелкового пути». Это огромный проект, который состоит из массы других определенных проектов, которые будут развиваться. В сравнении с ЕАЭС, то у ЕАЭС еще нет отдельных самостоятельных проектов, а пока только создание всех условий для ведения бизнеса. По мнению директора Департамента развития интеграции Евразийской экономической комиссии В. Спасского, данный проект нужно рассматривать для партнерского сотрудничества, а не для конкуренции. Евразия в отношении данного Экономического Шелкового пути геополитически очень выгодно расположена. Евразия априори считается соединяющим звеном между Европой и Азией. На сегодняшний день Европа заинтересована в рынках Азии, а Азия, в свою очередь заинтересована в европейских рынках, это и обуславливает выбор вектора партнерства.

Экономический Шелковый путь послужит процветанию транзитно-транспортной инфраструктуры в направлении «Европа – Азия». Определенно проекты Экономического шелкового пути будут сопрягаться с проектами на территории Республики Казахстан, Российской Федерации и других государств ЕАЭС. Особое значение нужно предать выработке «дорожной карты» по сотрудничеству стран ЕАЭС с КНР. На одном из заседаний Астанинского клуба было сказано, что «Шелковый путь» рассматривают только в качестве экономического проекта, а не политического. Также был рассмотрен вариант зоны свободной торговли ШОС, которая включает все важные для «Шелкового пути» страны ЕАЭС и сам Китай. На современном этапе активное сотрудничество Казахстана и России с Китаем по ряду проектов проводятся в формате Шанхайской организации сотрудничества. И данные проекты отлично вписываются в Экономический пояс Шелкового пути. Многие эксперты считают, что Экономический пояс Шелкового пути в скором будущем в состоянии основательно изменить геоэкономический карту Центральной Азии.

Данный проект даст возможность Евразийскому региону стать одним из эпицентров мировой политики. Однако существует мнение других экспертов, по поводу, что интеграция только экономическая недостаточно эффективна, существует риск что ЭПШП поглотит ЕАЭС. Во избежание данного прогноза, предложен тезис о политическом укреплении и преобразование ЕАЭС в сильнейший евразийский полюс. Только при таких условиях Евразийский Союз сможет конкурировать с мировыми лидерами [4].

Ощутимое появление новых крупных, мощных геэкономических преобразований, послужили тому, что именно в Евразии происходят значимые геополитические процессы, которые связаны с миграцией основных направлений с Западной части в Восточную. Данный этап порождает новый исторический период - «Большое переселение товаров», иначе говоря наступлению «Большой ЕвроАзиатской трансформации». В этой связи, на геэкономической арене возникает «Сообщество Большой Евразии», в основе которого лежит увеличение путей сотрудничества Российской Федерации, Китайской народной Республики, Республики Казахстан и других партнеров по ШОС [5].

Из выше изложенного мы можем сказать, что уже проявляются границы Большой Центральной Евразии, об этом свидетельствует создание Пекином фонда Экономического Шелкового Пути, размере которого составляет 40 млрд долларов, а также организация Азиатского банка инфраструктурных инвестиций в размере 100 млрд. долларов. Еще одним фактором служит возникновение в китайском министерстве иностранных дел должности заместителя министра иностранных дел по евразийским делам.

Евразийская интеграция сложный процесс, которому еще предстоит укрепить свои позиции на мировой арене. Судьба стран - участниц зависит от взаимодействия с другими интеграционными объединениями. На ряду с тем, что в мире образуются новые региональные интеграционные объединения, евразийская интеграция должна укрепить свои позиции и стать глобальным вектором экономического развития. Тому примером служит быстрое развитие проектов Экономического Шелкового пути, на определенном этапе он открывает огромные возможности для ЕАЭС, но в будущем этот же Экономический Шелковый Путь поставит перед ЕАЭС мощнейший геэкономический вызов.

Литература:

1. Доклад ЕЭК «О интеграционных мерах по повышению устойчивости экономики государств членов Евразийского экономического союза». — М.: Евразийская экономическая комиссия, 2015. — 93 с.
2. Аналитический доклад Международного дискуссионного клуба «Валдай» // К Великому океану-3. Создание Центральной Евразии. — Москва, 2015. — 69 с.
3. Леонтьева Н. Китай выдвинул программу переустройства Азии [Электронный ресурс] // Notum.info: информационно-аналитический портал. 2013. 17 октября. URL: http://www.notum.info/print&p_docid=1411 (дата обращения: 01.07.2014).
4. Шевченко М.Ш. О новых геополитических вызовах для евразийской интеграции [Электронный ресурс] //Аналитика .2016.12 февраля. URL: <https://riss.ru/analytics/26615/>
5. Политическая статья «[О новых геополитических вызовах для евразийской интеграции](#)».- Редакция ОКО Планеты, 2016.25февраля

Адамов К.Г., Оралов А.

Астана, Казахстан

ПОПУЛЯРИЗАЦИИ ЕАЭС В МОЛОДЕЖНОЙ СФЕРЕ

Прошло несколько лет с начала работы ЕАЭС, однако оптимизма в его будущие перспективы среди жителей Евразийского пространства недостаточен, что говорить о молодежи, которая еще не успела полностью осознать функцию и важность этого интеграционного процесса.

Жизнеспособность евразийского проекта во многом зависит от восприятия процесса евразийской интеграции населением евразийского пространства. Особенно важно знать, как относится к этому процессу молодежь.

Конечно, молодое поколение интересуется политической информацией рамках своих определенных интересов, но теме не менее не все еще имеют полное представление о ЕАЭС, как о новом интеграционном объединении. И здесь видится необходимость популяризации ЕАЭС в молодежной сфере, это можно сделать с помощью интернет технологии (веб-страницой в интернете), возможно, популяризировать через создание молодого крылья ЕАЭС по примеру политических партий и общественных объединений. Так же видится, через определенную волонтерскую работу и творческую деятельность молодежи. Ведь СМИ и интернет играют значительную роль в продвижении какого-либо продукта или логотипа, особенно среди молодежи.

Данные ресурсы позволит собрать заинтересованных в реализации своих организаторских и личностных качеств, а также в развитии межкультурного общения со своими сверстниками. При этом показатели успеваемости, социальный статус не должны иметь значения. Собрав студентов из стран участников ЕАЭС в одно сообщество с общими интересами и устремлениями, можно проводить широкий круг разнообразных мероприятий по продвижению идей и принципов ЕАЭС. Это могут различные форумы и конференции, тренинги и флеш-мобы, молодежные школы, совместная организация праздников с участием всех представителей молодежи. Хорошим подспорьем может стать проведение конкурсов не только в сфере знания и науки, но и для

творческих людей, такие как лучшая картина о работе ЕАЭС, лучший логотип ЕАЭС, лучшее эссе. Ориентир на реализацию профессиональных качеств через организацию форумов молодых предпринимателей и бизнес-лидеров, проведении различных тренингов в рамках ЕАЭС выявить молодых перспективных людей в области экономического и административного управления. Спонсорами могут являться страны-участники не только на государственном уровне, но и на уровне физических лиц, которые смогут выделять не только финансовую помощь и поощрительные призы, но и участвовать в организации прохождений стажировок или предоставление рабочих мест на территории ЕАЭС.

Данные мероприятия будут направлены на сплочение и вовлечение в определенную структуру в мультикультурную молодежную среду. Такого рода мероприятия, в целом молодежные организации направляют свою деятельность на создание подходящей конъюнктуры для обмена опытом.

Странам Евразийского экономического союза ставку необходимо делать на молодое поколение. Поскольку в условиях глобальной цифровизации в первую очередь должно меняться сознание общества. И здесь многое зависит от качества образования в странах ЕАЭС.

Особый интерес в этом плане представляет студенческая молодежь, поскольку вследствие проявления общемировой тенденции массификации высшего образования студенчество играет все большую роль в жизни современного социума. С течением времени именно они – сегодняшние студенты, а завтра – высококвалифицированные специалисты, будут «делать погоду» в экономике, политике, образовании, науке и соответственно оказывать то или иное воздействие на ход интеграционных процессов [1].

Советник Президента Российской Федерации С.Ю. Глазьев отмечает, что достижение консенсуса между государствами на основе эффективного сопряжения образовательных политик является залогом успешного функционирования единых рынков товаров, услуг, капитала и рабочей силы [2] (Glazev, 2016). С.Ю. Глазьев также подчеркивает, что слабость академических связей российской высшей школы на пост- советском пространстве не позволяет в полной мере использовать экономические, культурные и образовательные программы для создания сбалансированного гражданского общества в XXI веке [3]. Последовательное наращивание усилий по гармонизации сотрудничества

сфере в образования может дать новый импульс развитию интеграционных процессов на постсоветском пространстве. Таким образом, в настоящее время одним из основных факторов реализации экономического, социального и политического потенциалов Союза является развитие международного образовательного сотрудничества и академической мобильности.

Развитие академической мобильности отражено как в национальных нормативно - правовых базах стран Союза, так и в совместных договорах и соглашениях. В России приоритетность развития экспорта образования, международной академической мобильности на основе двустороннего и многостороннего сотрудничества на пространстве ЕАЭС и СНГ отмечается в Концепции экспорта образовательных услуг Российской Федерации на период 2011–2020 гг. [4].

Наибольшая доля студентов из стран ЕАЭС проходит обучение в вузах России, в то время как в других странах студенты из стран Союза представлены неравномерно. Таким образом, Россия является образовательным центром на евразийском пространстве. Большая часть (85%) студенческого потока между странами Союза составляют студенты из Беларуси и Казахстана. На фоне возрастания студенческого потока из государств – членов ЕАЭС численность российских студентов, выбирающих вузы других стран Союза, сокращается.

ЕАЭС – это набор возможностей по трудоустройству, продвижению своей карьеры, развитию бизнеса для молодежи. Но, чтобы воспользоваться этими возможностями, зачастую не хватает информации, знаний и контактов.

В идеи популяризации ЕАЭС нельзя не согласится с американским президентом Дж.Ф.Кенеди: «Не спрашивайте, что ваша страна может сделать для вас! Спросите, что вы можете сделать для вашей страны». Эти слова должны стать главным приоритетным вопросом для юного дарования каждой страны. Молодежь - это будущее каждой страны, так надо давать шансы молодому поколению внести свой вклад и поддерживать его.

Литература:

1. Чавыкина М.А. Академическая мобильность в странах ЕАЭС: современное состояние и перспективы развития // Креативная экономика. – 2017. – Том 11. – № 9. – С. 931-942. – doi: 10.18334/ce.11.9.38350
2. Глазьев. С.Ю. Приветственное слово участникам конференции// Расширение сотрудничества российских высших учебных заведений на постсоветском пространстве: сборник тезисов международной научно-практической конференции. Москва, РУДН, 17 марта 2015 г. – Москва: РУДН, 2015. – С.5-10
3. Концепция экспорта образовательных услуг Российской Федерации на период 2011–2020 гг. Официальный сайт Национального фонда подготовки кадров. [Электронный ресурс]. URL: http://intpr.ntf.ru/DswMedia/konceptiya_draft_24_12.doc (дата обращения: 05.02.2017).
4. Концепция долгосрочного социально-экономического развития Российской Федерации на период до 2020 года: распоряжение Правительства Российской Федерации от 17 ноября 2008 г. № 1662-р. Консультант Плюс. [Электронный ресурс]. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_82134/28c7f9e359e8af09d7244d8033c66928fa27e527 (дата обращения: 15.01.2017)

Даркенов К.Г., Утанов Б.

Астана, Казахстан

FOREIGN POLICY OF USA IN 21ST CENTURY: EVOLUTION AND MODERNIZATION INTRODUCTION

US foreign policy in relation to others countries for a long time was under construction in accordance with the two dominant ideologies logical concepts: political realism and political liberalism. Both concepts, sub-keeping and developing the idea of a global historical United States missions designed to become from the management of the resources of the entire democratic peace, nevertheless, noticeably differ in the choice of the US to the objectives, as well as in the selection of specific tools, methods and tools necessary to achieve it.[1,p.192]

The main differences between schools of political realization and liberalism (including their latest modification and flows) lie in the notion of which the factors determine foreign policy state at its basic, fundamental level.

If realists view everything that is happening through the prism of national interests, coincidence which is generated by cooperation, and the intersection or clash are conflicts, then the liberals foreign policy of any state arguing that resilience and viability political system directly depends on of its value system, and the political from the ability to carry (export) these values in the world around them. In this regard, for the liberal foreign policy seems to be instrumental in to disseminate these values to others actors of international relations, and mismatch values of different actors - the true cause the emergence of international conflicts.

Foreign Policy of George Bush

In the 2000s, during the period of George W. Bush's presidency, power actions have become even more. America declared war on terrorism. The beginning of this war was preceded by tragic events for America. On September 11, 2001, Muslim terrorists sent stolen passenger airplanes to buildings that symbolized the power of the United States - the Pentagon and the World Trade Center. Several thousand people died, the Twin Towers of the Trade Center turned into ruins. The Bush administration has blamed the attack on al-Qaeda, an international network of extremist Islamists led by Osama bin Laden (a Saudi-born millionaire).[2]

In October-November 2001, the US led a military operation in Afghanistan for refusing to extradite Bin Laden, hidden in this country. The leader of the extremists escaped the hands of the Americans, but the bases of Al-Qaeda were destroyed, and the power in Afghanistan passed into the hands of the pro-American government. However, despite the presence in the country of several thousand soldiers of Western countries, peace in Afghanistan never came.

In 2001, the Bush administration abolished the treaty on the limitation of antimissile defense (ABM), concluded 20 years ago with the USSR. The Americans motivated this act with the need to protect themselves from terrorist threats. Bush's intention to deploy missile defense complexes in Eastern Europe was troubling the Russian leadership. From the site <http://doklad-referat.ru>

In 2002, the US declared its right to intervene in events in other countries for the sake of establishing democracy and a free market. The first victim of this policy was Iraq. Bush and his administration accused President Saddam Hussein of creating weapons of mass destruction and supporting terrorists. The refusal of the Hussein government to cooperate with the UN was the reason for the outbreak of the war. In 2003, the Anglo-American coalition struck at Iraqi cities. The troops that landed in Iraq overthrew the government and seized Hussein, who was tried and executed. After that, 30 states of the world participated in a peacekeeping operation, which some countries considered the occupation of Iraq. A number of Western and Russian states not only refrained from participating in this action, but also condemned the excessive use of force. Mass anti-war actions, already forgotten since the Vietnam War, once again swept the world. Criticism grew even stronger when weapons of mass destruction were never found, but the facts of the American military's mockery of the arrested Iraqis became known. Bush was forced to bring several people to trial, but the damage to the US reputation was enormous. In the course of incessant guerrilla actions, more than 100,000 Iraqis and more than 1,000 American soldiers and officers were killed. Some states withdrew their troops from Iraq.

The US authorities made a significant contribution to the agreement between Israel and the Palestine Liberation Organization. But these agreements were thwarted in 2003 by the sharp increase in violence in the territories occupied by Israel and the actions of terrorists against citizens of the Jewish state. Later, groups of Palestinians began bloody strife among themselves, which further complicated the peace process. The United States continues to perceive Israel as its closest ally, while at the same time tensions remain between Israel and the countries of the Arab East.

Foreign Policy of Barack Obama

As the end of August approaches, the first phase of Obama's presidential term comes to an end. The first months of work of any US president are busy with appointments to key positions in the government and studying foreign policy levers and national security strategies. At the same time, the first meetings with foreign leaders and the first test raids in the field of foreign policy are held. In the first summer, the leaders of the countries of the Northern Hemisphere are on an annual vacation, and, excluding possible wars or crises, nothing happens on the international arena. Then comes September, and the world returns to the movement, and the first phase of the president's foreign policy is coming to an end. The president no longer thinks about what kind of foreign policy he will pursue; he now has foreign policy, which he conducts.

Thus, we are in a good position to stop and discuss not what US President Barack Obama will do in the sphere of foreign policy, but what he has already done and is doing now. As we have already noted, the most remarkable fact about Obama's foreign policy is how much it agrees with the policies of former President George W. Bush. There is nothing surprising. Presidents operate in a world of constraints; the options for their actions are limited. And yet it is worthwhile to delay and note how insignificant Obama is deviating from Bush's foreign policy.

During the 2008 election campaign, especially at an early stage, Obama opposed the war in Iraq. The central element of his early position was the statement that the war was a mistake and he would end it. Obama argued that Bush's policies - and, more importantly, his style of behavior - alienated the US allies. He accused Bush of pursuing a unilateral foreign policy that led to the alienation of the Allies, because there was no joint action. In saying this, he defended the assertion that the war in Iraq had destroyed the international coalition in which the United States needed to successfully hold any war.[3]

Obama also claimed that Iraq had become a distraction, and that major efforts should have been made in Afghanistan. He added that the United States in Afghanistan will need the support of NATO allies. He said that the Obama administration would reach out to the Europeans, restore ties and get stronger support from them.

Despite the fact that some 40 countries cooperated with the United States in Iraq, although many of them made only a symbolic contribution, the main continental European powers - especially France and Germany - refused to take part in this war. When Obama talked about the distance of the allies, he obviously had in mind these two countries, as well as the smaller European countries, once part of the American Cold War coalition, but not ready to take part in Iraq, and openly expressed hostility to US policy.

Obama's desire to restart relations with Europe was comparable to his desire to restart US-Russian relations. Since the Orange Revolution in Ukraine in late 2004 and early 2005, relations between the United States and Russia have deteriorated significantly, and Moscow has accused Washington of interfering in the internal affairs of the former Soviet republics in order to weaken Russia. The culmination of this was the Russian-Georgian war in August last year. Since then, the Obama administration has proposed to "reset" relations, and Secretary of State Hillary Clinton even brought a box on which the "reset button" was written, for her spring meeting with the Russians.

The problem, of course, was that the last thing the Russians wanted to do was restart the relationship with the United States. They did not want to return to the times that followed the Orange Revolution, and they did not want to return to the times that followed the collapse of the Soviet Union. The Obama administration's call for a reset showed that Russians and Americans look at things differently: Russians consider the period following the collapse of the Soviet Union as an economic and geopolitical catastrophe, while the Americans believe that at that time the situation was quite satisfactory. Both points of view can be understood.

The Obama administration signaled that it was going to continue the policy of the Bush administration towards Russia. This policy consisted in the fact that Russia has no legal rights to assert its priority in the countries of the former Soviet Union, and that the United States has the rights to develop bilateral relations with any country and to expand NATO at will. But the Bush administration believed that the Russian leadership is not ready to follow the basic pattern of relations that has developed since 1991 and that it unreasonably tries to reconsider relations that the Americans considered stable and desirable. To this, the Russians replied that the two countries should build completely new relations, otherwise the Russians will begin to pursue an independent foreign policy in which the hostility of Russia

Foreign Policy of Donald Trump

President-Elect Donald J. Trump says that Russian President Vladimir Putin does not respect President Barack Obama and that this has encouraged Russia's intervention in Ukraine. "President Obama is not doing what he should be doing in Ukraine," he said in 2015, although he did not offer specifics on what U.S. policy should be. He did, however, call on other European states to support Kiev.

In early 2016, Trump questioned whether the North Atlantic Treaty Organization (NATO), an alliance founded decades ago to deter Soviet aggression, is still relevant. Moreover, he said the United States was paying much more than its fair share for

the alliance. "It's become very bureaucratic, extremely expensive, and maybe is not flexible enough to go after terror," he said. "Terror is very much different than what NATO was set up for." Despite his criticisms, however, Trump said that as president he would honor U.S. treaty commitments under NATO, including the defense of the Baltic states from potential Russian encroachment.

Trump has at times praised Putin's brand of leadership and said he would enjoy meeting the Russian leader. "I will tell you in terms of leadership he is getting an 'A,' and our president is not doing so well," Trump said in 2015. Trump has said that because of his business background and his frequent trips to Moscow, he would likely have a "great relationship with Putin."

Trump has suggested that the United States let Russian forces destroy the self-proclaimed Islamic State in Syria. In 2015, he characterized Russian air strikes in Syria as a "positive thing." Trump also said Russia would likely suffer the same fate as the United States in the region. "We just get bogged down in the Middle East and Russia will get bogged down in the Middle East," he said. In July 2016, he floated the idea of the U.S. military partnering with Russian forces to fight the militant group. "Wouldn't it be nice if we got together with Russia and knocked the hell out of ISIS?" he said.

In December 2016, President-Elect Trump dismissed as "ridiculous" a classified CIA assessment that found Russian hackers likely interfered in the U.S. presidential election to tilt the contest in Trump's favor. He suggested U.S. intelligence agencies were politically motivated in their analysis and couldn't be trusted based on their past record. "These are the same people that said Saddam Hussein had weapons of mass destruction," he said.

In a March 2016 debate, the Republican seemed to indicate he would be willing as president to deploy tens of thousands of U.S. troops to battle the Islamic State. "We really have no choice. We have to knock out ISIS," he said. "I would listen to the generals, but I'm hearing numbers of twenty thousand to thirty thousand." Days later, Trump said in an interview that he would likely suspend U.S. purchases of Saudi oil if the country did not contribute troops to the fight against the Islamic State. Meanwhile, Trump called for a greater U.S. effort to disrupt the Islamic State's access to oil revenues and "dark banking channels." [4]

Trump favors the creation of so-called safe zones for refugees in parts of Syria. He said the U.S. military could lead efforts to protect these areas but that other countries, particularly the Arab Gulf states and Germany, should pay for the operation.

In the final presidential debate, in October 2016, Trump faulted the U.S. military and its allies in Iraq for revealing its plans to retake the city of Mosul, thus forfeiting the “element of surprise.” He also said that the United States had nothing to gain from the operation and suggested the Obama administration had timed the attack to boost the candidacy of his Democratic rival, Hillary Clinton. Trump said that the retaking of Mosul would principally benefit Iran. "Iran is taking over Iraq. We don't gain anything," he said.

Conclusion

All the actions of the first Bush administration were greatly influenced by the events of September 11, 2001. The terrorist acts for which the Islamist Al-Qaida organization took responsibility allowed the US president to announce the readiness of the US to lead a global war on international terrorism. This attitude has had a decisive influence on Bush's entire domestic and foreign policy.[5]

Since the topic of combating international terrorism proved to be very advantageous, providing the president with high popularity ratings, it was decided to continue the course begun. In January 2002, Bush Jr. said that the entire civilized world, and primarily the United States, is threatened by an "axis of evil", the main link of which was Iraq. Although the US was not able to provide convincing evidence of the aggressive designs of the Saddam Hussein regime, in March 2003, US troops invaded Iraq. The military phase of this operation ended successfully for the US successfully: the government of Hussein was overthrown (later he was arrested and executed), and the territory of Iraq was occupied by coalition forces led by US troops. The occupation authorities began to prepare the ground for "bringing Iraq to democracy". All this enabled Bush Jr. to constantly declare his success in the fight against international terrorism [6]

In 2008, the Americans faced a severe financial and economic crisis that hit the US economy and caused the collapse of a number of banks, a huge budget deficit, a decline in production, mass unemployment.

In 2017, after the presidential election, the victory of Donald Trump had a very serious impact on the Americans. His multi-vector policy is based on the economic sphere so nowadays it is going on.

REFERNCES

1. Cygankov P.A. Politicheskaya sociologiya mezhdunarodnyh otnoshenii. M., 1994; Cygankov P.A. Mezhdunarodnye otnosheniya. M., 1996.

2. George Leaman. 2004. "Iraq, American Empire, and the War on Terrorism." *Metaphilosophy*. 35(3):234.

ABSTRACT: Argues that the U.S. government is trying to secure American military and economic supremacy on a global scale over the long term and that the U.S. invasion and occupation of Iraq is part of this imperial project. Examines these developments in the context of U.S. military spending and foreign policy since the end of the cold war.

3. Schwarzenberger G. *Power Politics. A Study of World Society*. Third Edition. London, 1964, pp. 216-221. V kn.: Cygankov P.A. *Politicheskaya sociologiya mezhdunarodnyh otnoshenii*. M., 1994.

4. <http://www.hyno.ru/tom3/1068.html> США на современном этапе

5. Anthony Burke. 2004. "Just War or Ethical Peace? Moral Discourses of Strategic Violence after 9/11." *International Affairs*. 80(2): 329.

ABSTRACT: Deconstructs arguments made using just-war theory to excuse the humanitarian costs of the War on Terror. Argues that just-war theory may liberate war rather than morally restrain it. Concludes by developing "ethical peace" as an alternative conceptual framework that seeks to create a genuinely universal moral community.

6. Gerd Oberleitner. 2004. "A Just War against Terror?" *Peace Review*. 16(3): 263-268.

PSYCHOLOGIA I SOCJOLOGIA**Nowoczesne trendy w metodologii badań psychologicznych**

**Давранова Н., Жунисбекова Ж.А., Абитиярова А.А., Момбиева Г.А.
Абай ат. ҚазҰПУ, Алматы, Қазақстан**

**«ЭТНОПСИХОЛОГИЯ» ПӘНІНДЕ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІН
ДАМУ**

Қазақ халқының қарым-қатынас мәдениеті деген көзқарасының өзіндік ерекшелігі бар. Келешек ұрпақ тәрбиесіне мән беріп, қазақ отбасылары баласын мәдениеттілікке, халқының рухани құндылықтары мен әдет-ғұрыптарын бойына сіңіріп келген. Бұл мәселелер жөнінде алғаш еңбек жазған Н.Құлжанова болса, ал Қ.Т.Шериядановамен оның шәкірттері қарым-қатынасты болашақ ұстаздарды кәсіби дайындауда қарастырды. Жоғары оқу орындарында қарым-қатынас мәдениетін игеруін, оны студенттердің оқу-тәрбие үрдістеріне енгізу жастардың қарым-қатынас мәдениеті бүгінгі өмір талабына сай, ұлттық сипатта жүзеге асыру қажет.

Мәдениет дегеніміз не? – деген сұраққа сөздің этимологиясына, шығу тегіне тоқталайық. Қазақ тіліне бұл ұғым арабтың «Маданият» қала, қалалық деген сөзінен шыққан. Қазіргі заман сөздіктерінде:

а) мәдениет – белгілі-бір халықтың қол жеткен табыстары мен шығармашылығының жиынтығы;

ә) мәдениет – адамзат қауымының белгілі-бір тарихи кеңістіктегі қызметі мен өзіндік ерекшеліктері;

б) мәдениет – адам әрекетінің белгілі-бір санасының жетілу деңгейі т.б.

Философиялық тұрғыда мәдени даму барысы қалыптасқан ойлау тәсілі, дүниетаным арқылы түсіндіріледі. Э.Кассирер, З.Фрейд және т.б. тұжырымдамаларын жатқызуға болады. XX ғасырдың ойшылдары мәдениетті тілмен теңестіре қарап, «тілді адам тіршілігінің негізі, маңызды анықтаушы деп бірауыздан қолдауы». Бүгінде тіл – негізгі коммуникативті құрал ғана емес, адамның бүкіл болмысын, адамның мәдениетін танытатын ұғым болып отыр.

Адам қарым-қатынасының маңызын, құрылымын, типологиясын қарым-қатынастың әлеуметтік тұжырымдамасы қарастырады. Қарым-қатынас жасудың адам өміріндегі қоғамдық, әлеуметтік және психологиялық негізі, адамның күнделікті тіршілік қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатымен байланысты.

С.Елеусізова қарым-қатынас орнатуды:

- а) адамның ішкі дүниесіне қатысты қасиеттері, ойлауы мен саналы әрекеті;
- ә) адамның жүріс-тұрысы мен өзгелермен тілдесіп, бірлесіп әрекет істейтін қатнас сипаттарын ашып көрсетті.

М.И.Лисина қарым-қатынасты екі немесе одан да көп адамның қатынастарын жасап, реттеуі мен ортақ нәтиже алуды мақсат етіп, келісім мен бірлестікке бағытталған өзара әрекеттері деп түсіндірді. С.А.Козлова, Т.А.Куликова өз зерттеулерінде қарым-қатынас мәдениетін мінез-құлықтық және жеке тұлғалық мәдениетінің құрамдас бөлігі екендігін ашып көрсетеді.

Біздің елімізде қарым-қатынас мінез-құлықтың және жеке тұлғалық мәселелермен Қ.Т.Шериязданова, С.М.Елеусізова т.б. ғалымдар зерттеуде. Қ.Т.Шериязданова студент жастардың қарым-қатынасындағы мәдениетін баспа сөз құралдары, кітап оқу, ертегі, әңгімелер тыңдау, кино, театр, мұражай, көрмелерге бару арқылы қалыптастыру жолдарын ұсынады. Қарым-қатынас мәдениеті адамзаттың ғаырлар бойы қалыптастырған белгілі ережелерді сақтауға негізделеді. Бұл ережелер әдеп деп атаймыз. Әдеп – адамдар арасындағы қарым-қатынаста сыпайы болу ережесі. Отбасындағы ата-ананың сөйлеген сөздері, мінез-құлықтарындағы олқылықтары жас адам бойында тұрпайы сезімдерді ұялатып, нашар мінездің қалыпт асуына себеп болады.

Ғасырлар бойы қазақтың ұлт ретіндегі мәдени тұтастығының ең негізгі ұйытқысы болған – оның ғажайып тілі. Сұхбаттасқан адамның жан дүниесін тануға деген құлшыныс, оның ой сезіміне, әсәресе сырласының жүрек түкпіріндегі мұң-сырға ортақтасуға бейім тұру - әрбір қазақтың қарапайым қарым-қатынас мәдениетінен барша болмысына дейін айқын көрініс тауып отырады. Қазақ халқы өз жеті аталық зердесі көшпелі қазақтың өз шыққан тегі және рулық байланыстарын міндетті түрде білуі шарт болған. Жегжат-жұрағаттардың сондай-ақ ру аралық туыстық қарым-қатынастардың құқтары мен міндеттері, сый-сияпаттарының деңгей дәрежелері, қадір құрметінің шек-

шекаралары тиым-талқыларының ауқым аясы әрбір адамға арналған қатал әдепке бағынып отырған. Әрбір қазақ өз қандастарының арасында туысқандық парызын неғұрлым терең тамырластықпен сезінсе, соғұрлым жақын жұрағатының аясы кеңейіп, өзгелердің де оған деген мейірім шапағаты молая түседі. Мұндай қарым-қатынастың аясы отбасы мен рудан әрі асып, тайпалық, жүздік, одан әрі бүкіл халықтық сипатқа енеді.

Жоғары мектепте өтетін «Этнопсихология» пәні сөйлеу, ойлау мәдениетінің қағидаларын меңгеру арқылы адамды рухани шынықтырып қана қоймай, ұлттық мінез-құлықты қалыптастырады. Студент жасындағы адамның қоғамдық белсенділігі артып, оның сана-сезімі өсіп, жан қуаттары шыңдала түседі. Қоршаған ортаға сын көзбен қарап, өз қарым-қатынасын бағалауға, рухани өмірге қызығу имандылық пен адамгершілік қасиетінің кемелдене бастайды. Жас адамның жұртпен қарым-қатынасында, өзгелермен пікірлесуде дүние танымы мен көзқарасы дами түседі. Ұлттық мінез-құлықты қалыптастыруда мәдени қарым-қатынас этетикалық, әлеуметтік және моральдық талаптар сақталынады. Мәдени қарым-қатынас іскер адамдар арасында болады. Ол істі алға дамытып, өркениетке қол жеткізеді. Қазіргі іскер адамдарға мәдени қарым-қатынас өз ойларын түсіндіре, дәлелдей және жеткізе алулары қажет. Жоғары мектеп студенттеріне өтетін «Психология» пәнінен сөйлеу, ойлау мәдениетінің қағидаларын меңгеру арқылы адам рухани шынығып қана қоймай, ұлттық мінез-құлықты қалыптастырады.

Әдебиеттері:

1. Габитов Т., Мұталіпов Ж., Құсариева А., Мәдениеттану негіздері / оқулық-Алматы,: дәнекер.2000.
2. Нұржанов Б., Мир как игра языка в концепций // Алматы.; Атамұра, 1996г.
3. Назарбаев Н., Тарих толқыныда // Алматы.; Атамұра, 1999-296 б.

Ogólna psychologia

Кеңесбекова С.А, Аюпова А.Е

*Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті,
Қазақстан, Қарағанды қаласы*

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫ БАЛАБАҚШАҒА БЕЙІМДЕУ

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2015 жылғы 14 желтоқсандағы «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты Жолдауында: «Білім мен кәсіби машық – заманауи білім беру, кадрларды даярлау мен қайта даярлау жүйесінің негізгі бағдарларын атап көрсете отырып «Балапан» бағдарламасын 2020 жылға дейін ұзарту; баланы жан – жақты дамыту; білім беру саласындағы әлеуметтік жауапкершілік жүйесін дамыту; білім беру әдістемелерін жаңғырту; инновациялық зерттеулерді дамытудың жолдарын» белгіледі [1].

Баланың әлеуметтенуі бірінші отбасынан басталса, екінші бейімделу жолы ол- балабақшаға келгенде. Балаға тәрбие беруде адам ең бірінші өз тәжірибесіне сүйенеді. Ал адамның өз тәжірибесі – оның жүріп өткен жолы, көрген-білгені. Бірақ әр адамның жолы тура жол, бала тәрбиесінде қатып қалған осы жолмен жүру керек деуге де болмайды. Ол жолдың тек дұрысын ғана таңдап алу керек. Балаға міндетті түрде өзінді қайталату мақсат емес, өзіннен асырып түсіру мақсат. Бала кейде сенің ойлағаныңнан да артық затты немесе қиялына ерік берсе ешкімнің ойы түгіл түсіне де кіре бермейтін идеяларды дүниеге әкелетіні рас. Сондықтан педагогтың өз тәжірибесіне сүйенуі аздық етеді. Расында да балабақша табалдырығынан аттаған балаға тәрбие беру үшін тәрбиеші маманның өзі тәрбиелі, білімді, өнерлі болғаны жөн. Тек баламен ғана емес ата-анамен де дұрыс қарым-қатынасты дұрыс орната білуі басты міндет болып табылады. Екінші жағынан, ұлттық құндылықтарды сіңіре отырып тәрбиелеу. Халқымыздың баға жетпес құнды қасиеттерін жастайынан санасына сіңіріп өскен бала өскенде ұлтжанды, халқының намысын қорғайтын азамат болмасына кім кепіл?

Әдетте балабақшаға бейімделу көбінесе қиын және ауыр өтеді. Бала тамақ ішпейді, ұйықтамайды, балалармен және үлкен адамдармен араласудан бас тартады да, қоршаған ортаға деген қызығушылығы төмендейді, ойыншықтарды ойынға қатыстырмайды [2].

Баланың балабақшаға қиын бейімделу себептері: басқа адамдармен бұрын қалып көрмегендіктен; дәретке өзі отырып үйренбегендіктен; кейбір тағамдарды жеу дағдысы жоқ, мысалы қызылша, орамжапырақ, қатты тамақты шайнап үйренбеген (картоп, нан); балабақшаға келген алғашқы күндері бала 2 сағатқа қалу керек. Көбінесе ата-аналар жұмыс тәртібін айтып, баланы күні бойы балабақшада қалдырады. Осының нәтижесінде күрделі және созылмалы мәселелер пайда болады. Балаңызбен үйде сөйлесесіз бе, оны мақтайсыз ба, оны жақсы көретініңіз туралы айттыңыз ба? Ата-аналардың балаға эмоцияналдық әсері көбінесе жағдайды қиындатады. Әр отбасында бейімделудің үш түрі бар: жеңіл түрі – баланың мінез-құлығы 10-15 күнде қалпына келеді; орташа ауырлық бейімделу – 1 айдың ішінде; ауыр бейімделу – 2 айдан 6 айға дейін өтеді [3].

Қобалжулары қатты ата-аналардың балалары да балабақшаға қиын бейімделеді, өйткені ата-анасының қобалжуын көріп, баланың қорқынышы ұлғая бастайды. Осы кезде ата-аналар балаға көмек беруі керек.

Ертеңгілік қоштасуды жеңілдету тәсілдері:

- Баламен тез қоштасып үйреніңіз. Қоштасуды созбаңыз. Бала сіздің қобалжығаныңызды көріп, тыныштануы ұзаққа созылады.
- Балаңыз сізге сенсін десеңіз, балабақшаға әкеліп, көрінбей қашып кетпеңіз.
- Балаңызға ұнайтын қоштасу рәсімін ойлап табыңыз және соны қатал ұстаныңыз.

Балаға анық түсінік беру керек. Бір рет болсын баланың дегенін істесеңіз әрі қарай баланы көндіру өте қиынға түседі. 2-3 жастағы балалар үшін балабақшаға бейімделу күрделі құбылыс. Бейімделу уақытында баланың эмоциялық жағдайы көп өзгеріске түседі.

Сондықтан кеңес береміз:

- Үйдегі жағдайды балаңыз келетін топтың күн режимімен бірдей етіп ұйымдастыруға жұмыстаныңыз.

- Балабақшаның тамақтану ас мәзірімен танысып баланың үйдегі тамақтануына балабақшада ішетін тамақтар түрін қосыңыз.

- Үйдегі жағдайда баланың өзіне-өзі қызмет етудің алғы шарттарына үйрете беріңіз: жуыну, қолын сүрту, шешіну, өз бетімен тамақтану, тамақ ішкенде қасықты пайдалану, горшокқа сұрану. Киімдері міндетті түрде өзіне ыңғайлы болуы шарт: шалбар не болмаса шорты замоксыз, белдеушесіз.

- Баланың «әлеуметтік көкжиегін» кеңейтіңіз, ауладағы өзімен құрдас балалармен көбірек ойнатыңыз, жолдастарына қонаққа барсын, әжесінеде қонуға қалсын т.с.с. Осындай тәжірибе жинақтаған бала өз құрдастары мен үлкендер арасында тез үйренісіп, тіл табысатын болады.

- Баламен жағымды эмоционалдық жағдайлар жасау қажет, ол көбіне ата-ана жағынан болуы қажет, балабақша туралы, оның өзіне керектігін түсіндіріп балаңызды сүйіп, аймалап, жиі оған өз мейіріміңізді көрсетіңіз. Есіңізде болсын – Сіз көбірек осындай жылылық білдірсеңіз сіздің балаңыз балабақшаға тез бейімделеді. Балаңыздың көзінше балабақша туралы өзіңізді толғандыратын мәселені айтудан аулақ болыңыз.

- Бірінші күні балабақшаға серуенге келген дұрыс, тәрбиешімен танысып, балаңызға жаңа достар табуға. Сондай-ақ балаңыздың сүйікті ойыншығын балабақшаға беріп жібергеніңіз абзал.

- Жоспарлаңыз: балабақшаға бірінші келген мезгілінде балаңызды бірінші күні-ақ күн ұзағына қалдырмауды. Балабақшаға жаңадан келген балалар алғашқы аптада 3-4 сағат, одан әрі түске дейін, айдың аяғына таман егер тәрбиеші кеңес берсе күні бойына қалдырылады.

- Кейбір балалар үшін аптаның ортасында жүйкесін тоздырмау үшін «демалыс» алуға болады. Бейімделу мерзімінде үйде демалыс кезінде баламен көп шұғылдануды қажет етеді, серуен жасау, күн режимін сақтау, ямоциялық жүктемесін түсіру қажет.

Балабақшаға келетін көптеген балалар үшін бұның барлығы олардың өмірлеріндегі алғашқы үлкен күйзеліс болып табылады. Үйде ата-анасының қамқорлығында өсіп келе жатқан бала үшін балабақшаға бару үлкен көңіл аудару мен сүйіспеншілікті қажет етеді. Бала сізге басына сипап, құшақтап, еркелетіп сөйлеуіңізге мүмкіндік береді. Тіпті ересектер мұқият қарап, сақтық шараларын қабылдаған жағдайда да, ол ауырып қалуы мүмкін, себебі бала әрдайым

күйзелісте, депрессияда болады. Бала әрдайым өзінің назарын үлкендерге аудара, олардың қарым-қатынасына, көңіл күйін бақылап отырады. Себебі бейімделу ол-бірте-бірте дамиды күрделі процесс болып табылады. Әрине уақыт өте келе бала өзіне көптеген достар тауып, тәрбиешімен жылы қарым-қатынас орнатып, өзін үйінде жүргендей сезініп, балабақша өміріне бейімделіп бағына бастайды. Сондықтан да балабақшаға бейімдеудің бірден-бір міндеттерінің бірі- баланы балабақша мейлінше тез бейімдеу, ортаға үйрету, балаға сүйіспеншілік пен жылулық сыйлау, баланың өзін сенімді қылу. Егер де бала осының барлығын сезе білсе, балада балабақшаға деген сүйіспеншілік, сенімділік орнайды. Сол себепті барлық ата-аналарға: «Баланы бірте-бірте балабақшаға үйрете беріңіз. Тәрбиешілерге баланың әдеттері мен қылықтары жайлы хабарлаңыз. Балаға балабақшада не күтіп тұрғанын айтып отырыңыз. Балаға зейінді, жанашыр және сабырлы болыңыз» дегім келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. Астана – 2009.
2. Выготский Л.С. Собр. соч. Т.4. Детская психология. Москва, Педагогика, 1984.
3. Рубинштейн С.Я. Экспериментальные методики патопсихологии и опыт применения их в клинике. Москва, 1970.

Pedagogiczna psychologia

Пайыз И., Койшибаева Н.И., Жунисбекова Ж.А., Рысбаева С.Ж.
, М.Әуезов ат.ОҚМУ, Шымкент қ., Қазақстан

БАЛА ДАМУЫНДАҒЫ БЕЙНЕЛЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МАҢЫЗЫ

Балалар дамуындағы бейнелеу өнерінің рөлі мен маңызы туралы зерттеулерді талдап және топтастыра отырып, Ф.Фебель, И.Люке, Г.Кершенштейнер, Р.Арнхейм, А.М.Шуберт, А.Ф.Лазурский, В.Штер, Д.Селли т.б. Олар баланың бейнелеуінің жас ерекшеліктерімен байланысты эволюциялық өзгеру динамикасын зерттеген.

Э.Мейман, Н.А.Рыбников, Ф.Гуденаф, А.М.Шуберт бала салған суреттерді олардың ақыл-ой қабілеттілігін даму деңгейінің көрсеткіші, дарындылығының, эмоционалдық дамуының және жалпы психикалық даму көрсеткіші ретінде зерттеген. Бұл көзқарастар бала дамуына оның бейнелеу өнермен шұғылдануының ара қатынасы толық анықталмағанын көрсетеді. Сондықтан баланың салған суреттерін түсіндіретін бірнеше теориялар орын алуда.

Зерттеушілер баланың бейнелеу әрекетін бірнеше кезеңдерге бөліп қарастырады. К.Риччи оны екі кезеңге бөліп көрсеткен:

1 – бейнелеуге дейінгі кезең

2 – бейнелеу кезеңі

Бұл кезеңдердің өзі бірнеше сатыдан тұрады деп көрсеткен.

Бейнелеуге дейінгі кезеңнің бірінші сатысы – шимайлар сатысы, екі жастан басталады. Бұл кездегі әрекет карандаш пен қағазға қызығушылық нәтижесі болып отыр. Сондықтан ол қағазға сызып жатқан кезінде тіптен басқа жақа қарап отыруы да мүмкін. Бұл сатыда бала көзімен көрген заттар бейнелері мен қағаз бетіне түсіріп отырған бедерлер арасында байланысы бар екенін түсінбейді. Ол қимыл әрекет жасағанынан үлкен ләззат алады. Бұл сатыда балаға бір нәрсені бейнелеуді талап ету, жаңа уілдеуі дыбыс шығарудың ең қарапайым түрі, баладан сөздерден тұратын сөйлем құруды талап еткенмен бірдей.

Біртіндеп қағаз бетіне түсіріп жатқан шимайларға бала назар аударатын болып, салған шимайларына көп көңіл аударады. Сапалық жағынан баланың өнері бұрынғыдан өзгермегенімен оның ынтасы мен ықыласы өзгереді. Ол барлық әрекеттерінде айқын байқалады, мысалы, аяқ киімін киіп, үстіндегі киімдерінің түймесін түймелеуі т.с.с. Осы сатыда баланың әрекетіндегі оң өзгерістерге көңіл аударып, оны мақтап, марапаттап отырудың маңызы өте үлкен.

Бұл кезеңнің екінші сатысы – салған суреттерін түсіндіру сатысы - интерпретациялау. Бұл саты 2-3 жас аралығында орын алады. Бұл сатыда баланың салған суреті сапалық жағынан одан бұрынғы сатыдан айырмашылығы өте аз болады.

Шимайлар сатысында баланың сызықтар мен формаларды қағаз бетіне түсіріп, өзінің моторлық әрекеттерінің үйлесімділігін дамытуының мәні өте терең.

Келесі кезең – бейнелеу кезеңі. Бұл кезеңнің бірінші сатысында баланың салған суреттері өте қарапайым болады (4-5 жас аралығында). Балалардың бұл кездегі суреттері «мимикалық» болып келеді және бұл сатыны «мимикалық» саты деп атайды. Олар суретті салған кезде онда не бейнеленген нәрселерді мысалы, секірген лақ, жүгіріп бара жатқан ит-деп айтып береді, ал бір-екі күн өткеннен кейін онда не салынғанын сұрасаң, ұмытып қалады.

Екінші сатысы (5-6 жас) - схематикалық, жеңілдетілген түрде, даяр қалыпқа еліктеу арқылы бейнелеу сатысы. Бұл сатыны «графикалық» деп атаған. Бұл кезде бала суретке түскен нәрселердің секіруге, үруге қатысы жоқ екенін түсініп, барлық заттар мен құбылыстарды оларға тән қасиеттермен сипаттай бастайды.

Үшінші сатысы – қоршаған ортада болып жатқан құбылыстарды байқау нәтижелерін бейнелеу сатысы (6 жас). Оны көптеген ғалымдар «Буквализм» деп атайды.

7-8 жастан бастап реалистік сурет салу кезеңі басталады. Бұл кезде балалар қоршаған ортадағы заттар мен құбылыстарды ақиқатқа сай сала бастайды. Мұны өткен ғасырдың ортасына дейін бала дамуындағы үлкен жетістік деп есептейтін еді. Қазіргі кезде баланың «шығармашылығының тоқырауы» деп атайды.

АҚШ психологы Г.Гарднер баланың сурет салуын екі кезеңге бөліп қарастырады. Ол схемалық кезеңді «Бала суретінің алтын кезеңі» деп атайды, ал формаларды келтіре бастаған шағын «Буквализм» немесе әліппелік кезеңі.

Бұл сыныптастыру бала дамуының ерекшеліктерін толық бейнелемейді, тек қана олардың дамуындағы іс-әрекеттерінің бір түрінің орта шамасын анықтайды.

Н.П.Сакулина ұзақ уақыт зерттеу нәтижесінде 5 жастан бастап балалардың сурет салу барысындағы мінез-құлық ерекшеліктеріне сүйене отырып оларды екі типке бөлген:

1-тип - жеке заттарды салуға көбірек көңіл бөлетіндер. Олардың сурет салуға икемділігі тез дамиды.

2-тип – сюжетті сурет салатындар. Олар салған суреттерін сөзбен түсіндіріп, барлық әрекеттері ойынға айналады.

Баланың сурет салу үрдісін ұйымдастыруындағы осы ерекшеліктеріне байланысты Г.Гарднер оларды «коммуникаторлар» және «визуалистер» деп топтастырған.

Бала сурет салу барысында эмоционалды жағынан өзін өте ыңғайлы сезінеді, сондықтан кейбір олақтық, икемсіздік сезімінен қол үзе бастайды. Ол өзінің қолынан бір нәрсе келетініне сене бастайды. Оның шығармасы эстетикалық жағынан құнды болмаса да, дамытулық жағынан өте жоғары баға беруге болады.

Топтық арттерапияның бірден-бір танымал түрі – ол бірлесіп сурет салу. Әрбір қатысушы жалпы бір қағазда немесе тақтада өз ойларына не келеді соны бейнелейді. Қатысушыларға өздері жасаған бейнелерге комментарий жасаулары ұсынылады, ал терапевт болса, қатысушылар арасындағы контактілерді ретке келтіруге көмектеседі

«Арт-терапия» термині (art - өнер, art therapy - өнермен емдеу) адамның өзінің психикалық эмоциялық күйін білдіруі мақсатымен пластикалық бейнелеу шығармашылығымен емдеу дегенді білдіреді. Балалармен психологиялық және бос уақытын өткізу жұмысының бір бағыты болып табылатын «Арт-терапияның» негізгі міндеті арнайы техникалардың көмегімен балаларға өздерінің сезімдерін білдіруді үйрету және оларда дүниені позитивті тұрғыдан қабылдауды қалыптастыру.

Арт-терапиялық жаттығуды пайдалану баланың гуманистік диапазонын кеңейтуге арналып, педагогикалық мақсатта жеткізеді. Бұл әдісті пайдаланғанда сурет сала білу міндетті емес, бірақ нәтижесінде қабілеті басқа қасиеттермен бірге ашылуы мүмкін.

Сурет салып отырған адам жағымсыз, жаралы бейнелерді есіне түсіреді. Сол уақытта туындаған қорқынышты, ауыр жағдайларды қайта басынан өткізе отырып, сол кезде пайда болған сезімдер мен арман-тілектерін сыртқа шығарып отырады. Сол себепті, көптеген стресстік жағдайларда, қорқыныш сезімін бастан кешу кезеңінде, невроздарда коррекциялық жұмыстар жүргізу барысында және психологиялық қысымды төмендету үшін сурет салдыруды пайдаланады.

Әдебиеттер тізімі.

1. Айдарова З. Изобразительное искусство. - Алматы, 2006.
2. Битянова М. Практическая психология. - М., 1987.
3. Немов Р.С. Психологическое консультирование. - М., 1999.

FIZYCZNA KULTURA I SPORT

Душин Б. М.

магістрант

факультету педагогіки і психології

Глухівського НПУ ім. О.Довженка

Науковий керівник Цись Д.І.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЮНИХ ФУТБОЛІСТІВ

Анотація. У статті здійснюється виклад результатів теоретичного дослідження що до вивчення особливостей тактичної підготовки юних футболістів, зокрема під час змагальної діяльності. Особлива увага приділяється вивченню сутності тактичної підготовки юних футболістів її напрямів, виді та засобів забезпечення. Зосереджується увага на використанні моделі у дитячому навчально-тренувальному процесі .

Навчально-тренувальний процес початкових груп з футболу є базовим у багатолітній підготовці спортсменів. Саме в цей період юні спортсмени отримують основи техніки і тактики гри. Тому організація підготовки майбутніх футболістів на початковому етапі повинна бути науково обґрунтованою.

Сучасні дослідження в області дитячо-юнацького спорту характеризуються концентрацією уваги вчених на проблемах удосконалення змісту основних розділів програмно-методичних документів.

Відзначене фахівцями відставання в техніці володіння м'ячем українських футболістів від кращих закордонних на сучасному етапі потребує впровадження в практику нових, науково-обґрунтованих підходів до побудови тренування гравців, починаючи з початкових етапів багаторічної підготовки [3].

На думку авторів (В.М. Костюкевич, 2006, 2012; М. М. Шестакова, 1993) арсенал технічних дій в футболі чи не самий об'єктивний серед усіх видів спорту, які культивуються в світі. Початкова спортивна підготовка спрямована на створення школи рухів та різносторонню фізичну підготовку. Тому головною задачею технічної підготовки юних футболістів на початковому етапі є:

сформувати навички виконання технічних дій, які дозволили юному футболісту успішно використовувати їх в умовах змагань; забезпечити футболісту можливість подальшого вдосконалення своєї технічної майстерності у процесі багатолітніх занять футболом.

Підготовка юних футболістів – тривалий і багатогранний процес, базований на даних наукових дослідженнях і передовому досвіді українських і закордонних фахівців.

Мета дослідження: обґрунтувати теоретичні засади вдосконалення технічної підготовки юних футболістів на основі урахування структури змагальної діяльності.

Сучасний футбол багато в чому змінив функції гравців, а відповідно до цього змінив і вимоги до спортсменів і до їхнього рівня підготовленості. Як відомо, індивідуальна майстерність висококваліфікованого футболіста складається з таких основних компонентів, як фізична, технічна, теоретична й вольова підготовленість, що, у свою чергу, немислимо без підвищення ефективності навчально-тренувального процесу юних футболістів [1].

Основою спортивної майстерності футболістів є технічна підготовленість, рівень якої багато в чому визначає результативність гри [1; 2].

Це, однак, доступно лише футболістам, що володіють надзвичайно високою індивідуальною майстерністю, і особливо у фінтах, обведеннях [1].

Для юних футболістів технічні навички повинні бути прості, швидкі й доцільні. Спостереження показали, що деякі, що вважалися раніше дуже важливими, технічні дії стали застосовуватися в грі дуже рідко, наприклад, повна зупинка м'яча, тому що в тимчасовій раціональній грі усе більше переходять до передачі м'яча на хід без зупинки. А з іншого боку, деякі технічні прийоми знову придбали велике значення. Мова йде про фінти, обведення, сховану передачу. Однак обведення може застосовуватися з успіхом лише в тому випадку, якщо гравці ним дуже добре володіють. Тому, технічна підготовка юних футболістів повинна бути представлена як логічний ланцюжок багаторічного процесу, що містить свої конкретні цілі, завдання на кожному етапі підготовки .

Системний підхід у технічній підготовці юних футболістів не випадковий. Він продиктований необхідністю вирішити назрілу проблему технічної підготовки й створення керованого, за допомогою певної методики,

процесу навчання. Системний підхід припускає зв'язування й облік всіх елементів підготовки в єдину динамічну структуру, де кожний елемент володіє системною якістю, що дозволяє виділити динаміку й рівень досконалості того або іншого технічного прийому. Технічна майстерність, як відомо, характеризується обсягом і різноманітністю технічних прийомів, якими володіє футболіст, а також умінням ефективно застосовувати ці прийоми в умовах гри. Оскільки техніка футболу являє собою сукупність великої групи прийомів і способів володіння м'ячем, вивчення її перетворюється в складний і тривалий процес. Для рішення завдань навчання з меншою витратою часу й зусиль велике значення мають систематизація досліджуваного матеріалу й визначення раціональної послідовності навчання техніки [3].

Одним з методів, що дозволяють вирішувати проблему оптимізації тренувального процесу, є моделювання. Модель у дитячому учбово-тренувальному процесі - це група цілеспрямованих вправ, що мають загальне формулювання цілей і завдань, і обов'язково доповнюють один одного. Такі моделі дають можливість побудувати тренувальне заняття з досить точною тренувальною спрямованістю.

Контроль технічної підготовленості футболістів – обов'язкова частина процесу тренування, і його можна проводити декількома шляхами. Вони повинні бути конкретними для кожного року навчання й виражатися, по можливості, у числових показниках, що характеризує досягнення [1].

Найбільш інформативними необхідно визнати дані, зареєстровані безпосередньо в іграх (у цьому випадку оцінюють не стільки техніку, скільки техніко-тактична майстерність футболістів).

На етапі початкового навчання модель можна використовувати як тест, по якому оцінюється не тільки ступінь засвоєння програмного матеріалу, але й з'ясовується, який матеріал не досить засвоєний. Можна повторити тест (модель) через якийсь час, щоб побачити рівень стійкості вивчених прийомів і дій.

На етапі вдосконалювання для оцінки рівня техніки використовуються інші показники: 1) обсяг техніки, або кількість дій, які робить футболіст у грі; 2) різноманітність дій у грі; 3) ефективність і надійність техніки, і, звичайно, швидкісне її виконання [3].

Без контролю технічної підготовленості спортсменів неможливо виявити типові недоліки процесу навчання й попередити індивідуальні помилкові дії й технічні проблеми.

Висновки. Таким чином, аналіз теоретичних аспектів досліджуваної проблеми дозволив окреслити коло основних питань, на вивченні яких, з метою подальшого підвищення ефективності багаторічної технічної підготовки юних футболістів, повинне бути сконцентроване першочергова увага на: 1) Вікову динаміку кількісних і якісних показників структури змагальної діяльності юних футболістів. 2) Взаємозв'язок структури тренувальної й змагальної діяльності зі змістом технічної підготовки в програмах для ДЮСШ. 3). Визначення вікових пріоритетів технічних елементів. 4) Оптимізація процесу початкового навчання й удосконалювання технічної майстерності юних футболістів.

Література:

1. Адамбеков К.І. Оптимізація тренувальних занять при підготовці юних футболістів в умовах загальноосвітніх шкіл // К.І. Адамбеков - М., 1980.-17с.
2. Алабін В.Г. Комплексний контроль у спорті. // Теорія і практика фізичної культури / В.Г. Алабін 1995, № 3. С.43-46.
3. Зонін Г.С. Дослідження фізичної, технічної підготовленості та їхнє вдосконалювання у футболістів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: Л., 2004. - 21с.

CONTENTS

FILOZOFIA

Socjalna filozofia

Данильян О.Г., Дзьобань О.П. РОЛЬ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ У СТАНОВЛЕННІ ПРАВОВОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ 3

Filozofia kultury

Корганова С.С., Султанова В.И. ВОПРОСЫ ДУХОВНОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ И ТОЛЕРАНТНОСТИ В КАЗАХСТАНСКОМ ОБЩЕСТВЕ 6

Filozofia religii

Купешов К.У. Шакизада С.Б. ИСЛАМДАҒЫ ТАБАРРУК ПЕН ҚАЗАҚ САЛТ-ДӘСТҮРІНДЕГІ ТӘБӘРІК ҰҒЫМДАРЫНЫҢ АРАҚАТЫНАСЫ 13

Акурпикова Гүлзат ИСЛАМ ДІНІНДЕГІ ЖАУАПКЕРШІЛІККЕ ҚАБИЛЕТТІ ТҰЛҒА..... 23

HISTORIA

Ogólna historia

Емелбаев Р.Т., Калыбекова М.Ч. СОВЕТСКАЯ РЕЛИГИОЗНАЯ ПОЛИТИКА В КАЗАХСТАНЕ (20-30-Е ПП. XX В.)..... 28

Etnografia

Маглумова Р.Н ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ..... 35

MUZYKA I ŻYCIE

Muzyka: studiowanie i wykładanie

Абишкенова Д. А. ҰЛТТЫҚ ӨН ӨНЕРІ..... 38

Смаилова М.С. СЫР БОЙЫ АҚЫН-ЖЫРАУЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАЛАРЫ НЕГІЗІНДЕ СТУДЕНТТЕРГЕ ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ 40

PRAWO

Ekologiczne, rolne i agrarne prawo

УАТАЕВА Н.К. ОБЪЕКТИВНАЯ СТОРОНА УБИЙСТВА..... 47

Cywilne prawo

Святський О.А ОСОБЛИВОСТІ ЗАБОВ'ЯЗАНЬ, ЯКІ ВИНИКЛИ ВНАСЛІДОК
ВЧИНЕННЯ ШКОДИ ДЕРЖАВНИМИ ОРГАНАМИ, ОРГАНАМИ МІСЦОВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ ТА ЇХ ПОСАДОВИМИ ОСОБАМИ..... 51

POLITOLOGIA

Globalnych badań

Залесский Б.Л. БЕЛАРУСЬ - КАЗАХСТАН: НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ
ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ 55

Regionalne polityczne procesy

Атаева Т., Муқанова Г. ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ЕВРАЗИЙСКОЙ
ИНТЕГРАЦИИ 59

Адамов К.Г., Оралов А. ПОПУЛЯРИЗАЦИИ ЕАЭС В МОЛОДЕЖНОЙ СФЕРЕ
..... 64

Даркенов К.Г., Утанов Б. FOREIGN POLICY OF USA IN 21ST CENTURY:
EVOLUTION AND MODERNIZATION INTRODUCTION 68

PSYCHOLOGIA I SOCJOLOGIA

Nowoczesne trendy w metodologii badań psychologicznych

Давранова Н., Жунисбекова Ж.А., Абитиярова А.А., Момбиева Г.А.
«ЭТНОПСИХОЛОГИЯ» ПӘНІНДЕ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІН ДАМУЫ 75

Ogólna psychologia

Кенесбекова С.А, Аюпова А.Е МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫ
БАЛАБАҚШАҒА БЕЙІМДЕУ 78

Pedagogiczna psychologia

Пайыз И., Койшибаева Н.И., Жунисбекова Ж.А., Рысбаева С.Ж. БАЛА
ДАМУЫНДАҒЫ БЕЙНЕЛЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МАҢЫЗЫ 82

FIZYCZNA KULTURA I SPORT

Душин Б.М. , Цись Д.І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЮНИХ ФУТБОЛІСТІВ.....	86
CONTENTS.....	90

232533

232664

230750

232558

232670

232596

231604

232513

232575

232406

232540

232468

232482

232507

232461

232562

232460

231846